

O diskriminaciji

priručnik za novinarke i novinare

DISKRIMINACIJA
DISKRIMINACIJA

O diskriminaciji - priručnik za novinarke i novinare

Priručnik je dijelo Mirovnog Inštituta iz Ljubljane. Preveden je i objavljen u okviru Anti-diskriminacijskog programa u BiH (www.diskriminacija.ba) uz podršku organizacije **Civil Rights Defenders** i **Fonda Otvoreno društvo BiH**.

Autorke priručnika: Brankica Petković i Neža Kodovšek

Urednik originala: Roman Kuhar

Urednice izdanja na BHS jezicima: Brankica Petković i Slobodanka Dekić

Prijevod sa slovenačkog jezika: Ahmed Burić

Autori/ce tekstova za BHS izdanje: Zlatan Terzić, Ivana Dračo

Naslov originala:

O diskriminaciji – priručnik za novinarke in novinarje

Avtorici: Neža Kogovšek in Brankica Petković

Urednik: Roman Kuhar

Izdavač i nositelj autorskih prava:

Mirovni inštitut,
Metelkova 6,
1000 Ljubljana

Izdavač izdanja na BHS jezicima:

Fondacija Mediacentar Sarajevo,
Kolodvorska 3, 71 000, Sarajevo
Za izdavača: Boro Kontić

Fondacija Mediacentar Sarajevo, 2011. godine

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine, Sarajevo

342.72/.73:316.774(035)

O diskriminaciji : priručnik za novinarke i novinare / [autorke priručnika Brankica Petković, Neža Kodovšek, autori/ce tekstova za bhs izdanje Zlatan Terzić, Ivana Dračo]; [prijevod sa slovenačkog jezika Ahmed Burić]. - Sarajevo : Mediacentar, 2011. - 68 str. ; 23 cm

Bibliografske i druge bilješke uz tekst.

ISBN 978-9958-584-08-4

1. Petković, Brankica

COBISS.BH-ID 19280902

O diskriminaciji priručnik za novinarke i novinare

Besplatan primjerak

Fondacija Mediacentar Sarajevo, 2011. godine

UVOD.....	7
ŠTA JE DISKRIMINACIJA?.....	10
Počeci borbe protiv diskriminacije.....	10
Ranjive društvene grupe i lične karakteristike	12
VAŽNI POJMOVI.....	14
Diskriminacija.....	14
Segregacija.....	15
Marginalizacija.....	15
Integracija.....	16
Pozitivna diskriminacija (pozitivne mjere i postupci).....	17
OBLICI DISKRIMINACIJE.....	18
Neposredna diskriminacija.....	18
Posredna diskriminacija.....	18
Institucionalna diskriminacija.....	19
Multiplicirana ili višeslojna diskriminacija	21
Uznemiravanje i mobing.....	1
Viktimizacija.....	23
Etničko profiliranje.....	24
Govor mržnje i sloboda govora.....	25
Podsticanje na diskriminaciju.....	27
UZROCI DISKRIMINACIJE.....	28
Stereotipi i predrasude.....	28
POSLJEDICE DISKRIMINACIJE.....	31
ZABRANA DISKRIMINACIJE I PRAVNA SREDSTVA.....	33
Zašto je diskriminacija zabranjena?.....	33
Historijski pregled zabrane diskriminacije na međunarodnom nivou.....	33
ZAKONODAVSTVO EVROPSKE UNIJE.....	36
Zabrana i pravna sredstva.....	36
Direktive o jednakim mogućnostima za muškarce i žene.....	37

Direktive o zabrani diskriminacije s obzirom na državljanstvo u državama članicama EU	37
Direktiva o zabrani diskriminacije prilikom zapošljavanja.....	38
Direktiva o zabrani diskriminacije na osnovu rase ili nacionalne pripadnosti.....	39
MEĐUNARODNE INSTITUCIJE.....	40
Evropska komisija.....	40
Sud Evropske unije.....	40
Odbor nezavisnih stručnjaka pri Savjetu Evrope.....	40
Komesar Savjeta Evrope za ljudska prava.....	41
Odbori pri organizaciji Ujedinjenih nacija.....	41
ZAKONODAVSTVO U BOSNI I HERCEGOVINI.....	43
Diskriminacija u krivičnim zakonima.....	45
Zakon o zabrani diskriminacije BiH.....	47
Institucije nadležne za zaštitu od diskriminacije.....	50
Institucija ombudsmena za ljudska prava BiH / www.ombudsmen.gov.ba/	52
Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH / http://www.mhrr.gov.ba	53
Sudovi.....	53
MEDIJI I DISKRIMINACIJA.....	55
Mediji o diskriminaciji.....	55
MARGINE DRUŠTVA – diskriminacija i bosanskohercegovački mediji.....	58
Regulacija medija.....	59
Odgovornost medija u suzbijanju diskriminacije u Bosni i Hercegovini.....	66
LITERATURA.....	68
MEDIJSKA POLITIKA.....	69
Evropsko zakonodavstvo.....	69

UVOD

Godine 1900. u gradu Montgomeryju u saveznoj američkoj državi Alabama, prihvaćena je odluka o različitim dijelovima za bijelce i crnce u javnom prijevozu. Prva četiri reda sjedišta pripadala su bijelcima, a preostala sjedišta tamnoputim putnicima, koji su predstavljali većinu, oko 75 odsto svih putnika u gradskim autobusima. Ako bi prednji dio autobusa bio prazan, crnci su mogli sjediti u srednjem dijelu, a ako su prva četiri reda bila zauzeta, morali su se pomaknuti u stražnji dio ili čak napustiti autobus kada u njemu nije bilo dovoljno prostora. Vozači su, naime, imali pravo proizvoljno pomicati znak upute gdje počinje „crni” dio autobusa jer su se trebali brinuti za to da svi bijelci imaju sjedeća mjesta. Crnci, također, nisu smjeli ulaziti na prva vrata, tamo su samo plaćali kartu, a onda su izlazili i ponovo morali ući na zadnja vrata.

Prvog decembra 1955. godine u jedan od gradskih autobusa ušla je crnkinja Rosa Parks, koja se vraćala s posla. Sjela je u peti red, odmah iza sjedišta koja su bila rezervirana za bijelce. Nakon nekoliko stanica bjelački dio autobusa se napunio, te je vozač pomakao znak koji je pokazivao granicu između prostora za bijelce i crnce u autobusu i postavio ga tik iznad Rose Parks, kojoj je rekao da se prebaci u zadnji dio autobusa. Ona je to odbila i ostala sjediti na svom sjedištu. Vozač je pozvao policajca, koji je uhapsio Rosu Parks. Kasnije joj je suđeno i presuđeno zbog kršenja javnog reda i nepoštovanja lokalnog propisa.

Nakon hapšenja Rose Parks u Montgomeryju su se okupili pripadnici i pripadnice crnačke zajednice, koje je predvodio Martin Luther King, i dogovorili se da će zbog njenog hapšenja bojkotirati javni promet. Crnačka zajednica u Montgomeryju nije se vozila autobusima više od godinu dana, zbog čega je autobusko preduzeće ukinulo neke od linija. Bojkot je to preduzeće oštetio i u finansijskom smislu, jer su prodali znatno manje karata. Nakon više od godinu dana u Montgomeryju su

promijenili rasističko zakonodavstvo i dozvolili crncima da zauzimaju ista autobuska sjedišta kao i bijelci.

Osmoga juna 2001. godine u starom dijelu Ljubljane odvijao se festival literature i muzike *Živa književnost*. Te noći je kanadski gej pjesnik Jean Paul Daoust publici predstavljao svoju poeziju. Na kraju književne večeri ga je slovenski kolega, književnik Brane Mozetič, pozvao na piće u kafiću *Galerija* u Gradskoj galeriji. Pred ulazom u kafić zaustavio ih je predstavnik osiguranja i rekao da objekat nije za *takvu vrstu ljudi*. Te riječi su se, dakako, odnosile na homoseksualce, a zaštitar je još dodao da ima uputstva da „takvu vrstu ljudi” ne pušta unutra. Brane Mozetič je o ovom događaju obavijestio gej i lezbijsku populaciju i u saopštenju cinično predložio da na lokalima ubuduće stoje natpisi: „zabranjen ulaz za pedere, lezbijke i pse”.

Aktivistkinje i aktivisti lezbijskog pokreta su nakon tog događaja organizirali protestnu akciju sporog ispijanja mineralne vode. Sedam dana nakon tog događaja nešto više od četrdeset ljudi zauzelo je veći dio bašte Café Galerije. Svako od njih je naručio samo decilitar mineralne vode, koju su zatim pili dva sata. Protest su ponovili i sljedeće sedmice, a početkom jula 2001. su u Ljubljani organizirali protestnu manifestaciju protiv netolerancije, koja je danas poznata kao Parada ponosa i koja se organizira svake godine.

To što su doživjeli Rosa Parks, Jean Paul Daoust i Brane Mozetič bila je diskriminacija. Prva među njima bila je diskriminirana zbog boje kože, a druga dvojica zbog seksualne orijentacije. Generalno govoreći, mnogi ljudi su žrtve diskriminacije zbog najrazličitijih ličnih osobina.

Razlog za objavljivanje ovog priručnika vrlo je jednostavan: protiv diskriminacije se možemo boriti nakon što je razumijemo i znamo prepoznati. *Znati* znači napraviti prvi korak prema postizanju jednakih mogućnosti za sve, a uloga medija u tom procesu je, naprosto, neprocjenjiva.

Priručnik koji imate u rukama nastao je u okviru antidiskriminacijskog programa koji je 2010. godine pokrenuo Fond „Otvoreno društvo”

u saradnji sa još devet lokalnih nevladinih organizacija. Cilj je programa podstaći korištenje postojećih mehanizama zaštite od diskriminacije u Bosni i Hercegovini, te podići svijest javnosti o tome šta je diskriminacija, o njenim različitim aspektima i razornim posljedicama koje ima na društvo.

Priručnik je djelo Mirovnog instituta iz Ljubljane i za potrebe bosanskohercegovačkih novinara i novinarki preveden je na lokalne jezike, te prilagođen lokalnom kontekstu i zakonodavnom okviru. U priručniku su predstavljeni različiti oblici diskriminacije, kao i drugi oblici socijalnog, kulturnog i političkog isključivanja, koji su slični diskriminaciji ili se prepliću s njom. Također, priručnik sadrži i kratak pregled domaćih i međunarodnih dokumenata, preporuka, deklaracija i zakona koji su važni za razumijevanje diskriminacije i mehanizama za zaštitu od ovog problema.

Posljednji dio priručnika bavi se pitanjem odnosa medija prema diskriminaciji – kako se slučajevi diskriminacije predstavljaju u medijskom sadržaju i šta je potrebno da bi se javnost podstakla da reagira na slučajeve diskriminacije – te zakonima, dokumentima i preporukama na međunarodnom i domaćem nivou koji reguliraju pitanje govora mržnje i izvještavanja o temama koje se odnose na diskriminaciju.

ŠTA JE DISKRIMINACIJA?

Počeci borbe protiv diskriminacije

Historija dvadesetog stoljeća prožeta je raznim vrstama diskriminacije. Uvodna priča u ovom priručniku eklatantan je dokaz te tvrdnje. U Sjedinjenim Američkim Državama su još u 19. stoljeću važili diskriminacijski propisi koji su omogućavali segregaciju tamnoputih stanovnika, ograničavali im mogućnost učešća na izborima i postavljali ih u nepovoljan položaj prilikom zapošljavanja te im na taj način i smanjivali mogućnost da dođu do sredstava potrebnih za ekonomski i socijalni razvoj. Takva vrsta sistemske diskriminacije bila je sastavni dio politike aparthejda u Južnoafričkoj Republici, koja je ukinuta tek 90-ih godina prošlog stoljeća.

Najstrašnji je primjer takve diskriminacije politika genocida i sistemskoga uništavanja cijelih društvenih grupa prije i za vrijeme Drugog svjetskog rata, čije su žrtve diskriminacije bili Jevreji, Romi, Slaveni, homoseksualci, osobe sa invaliditetom i drugi. Ti primjeri pokazuju da diskriminacija nije samo pojedinačna pojava, nego može dobiti šire, sistemske dimenzije. Zato mnoge države i međunarodna zajednica uspostavljaju različite mehanizme da bi suzbile sve vrste diskriminacije, čak i kada se pojavljuju u dimenzijama koje se doimaju neznatnim.

Tako je, naprimjer, međunarodna zajednica u vrijeme aparthejda izolirala Južnoafričku Republiku: države su s njom prekinule ekonomske odnose, njihovim sportistima nisu bili dozvoljeni nastupi na međunarodnim sportskim takmičenjima i slično. Na taj je način međunarodna zajednica jasno htjela poručiti da ne podržava politiku diskriminacije. Nažalost, borba za ljudska prava može podleći ekonomskim i drugim interesima država, koji u nekim situacijama utječu na to da države zanemare načela bezuvjetnog suprotstavljanja diskriminaciji.

U takvim slučajevima važnu ulogu igraju akteri i pokreti civilnog društva koji upozoravaju na diskriminaciju. Jedan od takvih pokreta koji je ostavio najviše traga jest američki pokret za građanska prava, koji se razvio u borbi protiv američke rasističke politike. Taj je pokret kasnije bio uzor brojnim grupama koje su se borile protiv diskriminacije i zauzimale se za ljudska prava. Najjednostavnije rečeno, diskriminacija znači lošije ili manje povoljno tretiranje neke osobe zbog neke od njenih ličnih osobina. Rosa Parks je bila u lošijem položaju zbog boje svoje kože i isključivo iz tog razloga nije smjela sjediti tamo gdje je željela. Jean Paul Daoust i Brane Mozetič nisu smjeli ući u lokal samo zbog toga što su gej.

Nijedno društvo nije imuno na diskriminaciju. Brojni ljudi izloženi su lošijem položaju zbog boje kože, spola, seksualne orijentacije, starosti, jezika, vjere, zdravstvenog stanja, invalidnosti, obrazovanja, finansijskog stanja i drugih ličnih osobina. Uskraćeni su za ravnopravno priznanje, uživanje i ostvarivanje prava ili jednakopravno obavljanje dužnosti na političkom, ekonomskom, socijalnom, kulturnom i drugim područjima društvenoga života.

Diskriminacija ograničava slobodu ljudi. Ograničava ih u razvijanju njihovih sposobnosti, u samopotvrđivanju i doprinosi osjećaju poniženosti, nemoći i povrijeđenosti. Time je pogođeno i društvo u cjelini jer diskriminacija postavlja prepreke i onemogućava razvijanje talenata pojedinaca, a to utječe na produktivnost, konkurentnost i opći ekonomski uspjeh. Zbog diskriminacije se povećavaju socijalne razlike, onemogućava se društvena uključenost, kohezija i solidarnost. Sve to može ugroziti političku stabilnost društva i voditi u nemire, otpore i oružane sukobe.

Američka političarka Shirley Chisholm, prva Afroamerikanka koja je zauzela mjesto u američkom Kongresu, izjavila je: „Stavovi protiv crnaca, protiv žena i općenito svi oblici diskriminacije iste su stvari, to je – antihumanizam.” Upravo to je ključna spoznaja – diskriminacija podrazumijeva ponašanje koje duboko krši ljudsko dostojanstvo.

Prije nego se upoznamo sa propisima koji zabranjuju diskriminaciju, kao i sa načinom njezinog suzbijanja, pogledajmo vrste diskriminacije i pojmove koji su neposredno povezani s njom.

Ranjive društvene grupe i lične karakteristike

Razlikovanje ljudi nije sporno samo po sebi. Naprotiv, mi se kao ljudi vrlo često trudimo da budemo različiti od drugih, da istupamo i da se ističemo. Razlikovanje postaje društveno neprihvatljivo onda kada su naš položaj i mogućnosti u društvu ovisne o našim ličnim osobinama. U tom slučaju razlikovanje postaje diskriminacija.

Zabrana diskriminacije na osnovu ličnih osobina, te popis i definicija ličnih osobina koje ne smiju biti osnova za razlikovanje kada se određuju prava, položaj i mogućnosti pojedinaca, definirani su u nacionalnom i evropskom zakonodavstvu, te u brojnim međunarodnim dokumentima. U lične karakteristike spadaju spol, dob, rasa ili etnička pripadnost, vjera, političko ili drugo uvjerenje, invalidnost i seksualna orijentacija, a pored toga još i imovinsko stanje, obrazovanje, društveni položaj, zdravstveno stanje, (ne)zaposlenost, rođenje, jezik, stalež, porodični status i slično. Lične su karakteristike, dakle, one lične osobine i svojstva s kojima smo rođeni, ne možemo ih promijeniti, niti ih se lako odreći. Svako može postati žrtva diskriminacije, ali lične karakteristike izdvajaju pojedine grupe kao najranjivije u društvu i, samim tim, posebno izložene diskriminaciji.

Kada je u pitanju spol, žene su obično ranjivija grupa, ali to ne znači da muškarci ne mogu biti diskriminirani na osnovu spola. U slučaju dobnih granica, ranjiva grupa su stariji ljudi, koji mogu biti žrtve socijalne isključenosti. Također, u ranjive socijalne grupe često ubrajamo i mlade.

Rasa, etnička pripadnost, vjera, jezik i slične karakteristike osnove su na kojima su pripadnici i pripadnice manjinskih grupa obično diskriminirani/e unutar određenog društva.

Ranjivu grupu predstavljaju i osobe sa invaliditetom, pripadnici/e seksualnih i rodnih manjina – lezbijke, gej muškarci, biseksualne i transrodne osobe.

Imovinsko stanje, obrazovanje i nezaposlenost su lične karakteristike koje su često međusobno povezane i osnova su za diskriminaciju u smislu nemogućnosti učešća u donošenju odluka, ograničenog pristupa obrazovanju, dobrima ili uslugama koje su inače dostupne u društvu.

Ranjive grupe mogu na sličan način biti članovi i članice sindikata, političkih stranaka ili udruženja, te određenih društvenih staleža, a žrtve diskriminacije mogu biti i osobe koje imaju poseban porodični status, vanjski izgled, bolest itd.

VAŽNI POJMOVI

Diskriminacija

Diskriminacija je pojam koji se često pogrešno upotrebljava za označavanje svakog oblika kršenja prava. Diskriminacija je kršenje tačno određenog prava, a to je pravo jednakog tretmana na svim područjima, kao što su zapošljavanje, pristup dobrima i slično. Ako su dvije osobe u trgovini poslužene na različit način samo zbog toga što jedna od njih glavu pokriva maramom, riječ je o diskriminaciji, odnosno kršenju načela jednakog tretmana, što je pojava koja često nastaje istovremeno sa kršenjem drugih prava.

Diskriminaciju može prouzrokovati aktivno ili pasivno ponašanje; prvo može biti čin koji nekoga diskriminira, a drugo dopušta određeno ponašanje koje bi moglo voditi ka diskriminaciji. Do diskriminacije također može doći u slučajevima kada su različite osobe ili grupe tretirane jednako, a pritom nisu poštovane međusobne razlike koje zahtijevaju drugačiji tretman.

Evropski sud za ljudska prava u Strazburu je u slučaju *Thlimmenos protiv Grčke* presudio da je došlo do diskriminacije jer podnosilac žalbe nije bio imenovan na radno mjesto revizora zbog toga što je u prošlosti bio osuđivan, i to zbog neposlušnosti, jer kao pripadnik Jehovinih svjedoka nije pristao na nošenje vojničke uniforme. Sud je utvrdio da „nije bilo nijednog objektivnog ili razumnog razloga da bi se podnosilac žalbe tretirao isto kao druge osobe osuđene za teška kažnjiva djela”. U skladu sa sudskim obrazloženjem, osuda zbog odbijanja nošenja vojničke uniforme iz vjerskih ili političkih uvjerenja ne može se izjednačavati sa nepoštivanjem osnovnih društvenih vrijednosti i normi i ne može se smatrati razumnim razlogom zbog kojeg bi tužitelj bio manje sposoban obavljati posao revizora.

Segregacija

Poseban oblik diskriminacije je segregacija, koja lako može biti posljedica diskriminacije. Segregacija znači da je (ranjiva) grupa ljudi koju povezuje određena lična karakteristika/identitet (naprimjer etnička pripadnost ili socijalni položaj) odvojena od dominantne društvene grupe na određenom području društvenog života. Segregacija doprinosi stvaranju odvojene sredine za jednu grupu ljudi, u kojoj im je dozvoljeno da žive samo na svoj način, imaju pravo na svoj jezik, a često mogu doći samo do onih dobara i usluga koje su dostupne isključivo u njihovoj zajednici. Pri tome, često im je ograničeno služenje jezikom i kulturom dominantne društvene zajednice, kao i njihov način života.

Primjeri segregacije mogu biti odvajanje romske od neromske djece u školama; naseljavanje manjinskih grupa u geta, uključujući i one slučajeve koji nisu direktan akt države, već posljedica diskriminatorskih politika države i lokalnih struktura. U Bosni i Hercegovini, „dviije škole pod jednim krovom” također predstavljaju primjer segregacije djece na etničkoj, vjerskoj i nacionalnoj osnovi.

Marginalizacija

Marginalizacija je posljedica diskriminacije, a znači isključenost osobe ili grupe iz društva, odnosno njeno (p)ostavljanje na same margine društva. Marginalizirane grupe imaju otežan ili onemogućen pristup dobrima (naprimjer stanovima), uslugama (kao što su zdravstvene usluge) i prije svega ostvarivanju prava (naprimjer jednakih mogućnosti zapošljavanja). Pojam marginalizacije može se ilustrirati raznim primjerima iz oblasti stanovanja – npr. romska ili pojedina seoska naselja bez infrastrukture i pristupa školama, trgovinama i domovima zdravlja stavljena su na margine društva.

Integracija

Potpuno suprotna marginalizaciji je integracija. Integracija znači uključivanje osobe ili grupe u društvenu većinu tako da su joj omogućena ista prava na zaposlenje, stanovanje, zdravstvene usluge, školovanje i način života za koji se opredijelila većina. Integracija istovremeno znači da pojedinac ili grupa imaju mogućnost da očuvaju svoju kulturu, jezik i način života ukoliko to žele.

Za integraciju je potrebno ne samo odsustvo diskriminacije, već i posebne mjere koje marginaliziranim pojedincima i grupama omogućavaju integraciju i jednake mogućnosti za učešće u različitim sferama društva.

Primjer pokušaja integracije jesu razne aktivnosti koje se tiču poboljšanja položaja Roma u društvu, poput izgradnje stanova, ili podsticanje većeg upisivanja romske djece u škole. Za integraciju je također važna i politička participacija društvenih grupa, čime se omogućava njihovo učešće u procesu odlučivanja.

Jednakopravnost i jednak tretman

Pojam diskriminacije definiran je kao suprotnost jednakosti, pod kojom podrazumijevamo isti tretman za sve; i jednakopravnosti, odnosno postojanju jednakih mogućnosti za sve. Da li govorimo o jednakosti ili jednakopravnosti, zavisi od toga da li imamo na umu pravnu (formalnu) ili suštinsku jednakost.

Pravna ili formalna jednakost znači da smo pred zakonom svi jednaki, da imamo ista prava i obaveze, da imamo pravo na zaštitu svojih prava i da imamo isti tretman. Pravnu jednakost zato i zovemo jednakopravnost, a ona ne mora nužno značiti i suštinsku jednakost.

Pozitivna diskriminacija (pozitivne mjere i postupci)

Da bismo postigli suštinsku jednakost određenih grupa ljudi u odnosu na dominantnu društvenu grupu, često je potrebno uraditi više od pukog utvrđivanja jednakopravnosti. Za ranjive grupe koje su zbog ličnih osobina/karakteristika – kao što su etničko porijeklo ili maternji jezik – češće izložene diskriminaciji, države obično nude dodatne (posebne) mjere zaštite. To znači da su im osigurana posebna, dodatna prava, koja precizno odredi ustav ili zakon, i tek se uz pomoć tih prava takvim grupama osiguravaju jednake mogućnosti, odnosno jednako ishodište za mogućnost učestovanja u različitim sferama društva.

Takvu posebnu zaštitu prava zovemo pozitivnom diskriminacijom ili pozitivnim mjerama i postupcima jer pripadnici većine ne uživaju takva, posebna prava. Neki misle da je pojam pozitivne diskriminacije problematičan jer nijedna diskriminacija ne može biti poželjna ili pozitivna, te su pozitivne mjere i postupci primjereniji naziv za posebna odnosno dodatna prava. Pozitivne su mjere moguće u različitim oblastima – zapošljavanju, obrazovanju itd., a, osim toga, one mogu biti i privremene. Mogu se uvesti u javnom kao i u privatnom sektoru, a provode ih kako državni organi i lokalne zajednice, tako i nosioci javnih ovlaštenja, kao i preduzeća, nevladine organizacije i drugi.

Njihova je svrha omogućiti da određene grupe uživaju određena prava, odnosno spriječiti da ove grupe budu uskraćene u tome. Ako, recimo, pripadnici pojedinih grupa nisu zaposleni u određenim granama ili zanimanjima, država pozitivnim mjerama može osigurati da do toga dođe, naprimjer uz pomoć podrške za njihovu obuku za bavljenje tom vrstom poziva.

Član 5. Zakona o zabrani diskriminacije BiH definira „izuzetke od principa jednakog postupanja”, koji se odnose na one postupke i pravila koja su zasnovana na „objektivnoj i razumnoj opravdanosti”. U praksi, to se odnosi na one postupke i propise koji razumno favoriziraju određenu grupu (npr., pri zapošljavanju se daje prednost jednom spolu), ali davanje prednosti mora biti objektivno utemeljeno i ne smije imati dugoročnije posljedice na položaj ostalih grupa u društvu.

OBLICI DISKRIMINACIJE

Poznajemo više oblika diskriminacije i više načina diskriminiranja. Najčešće govorimo o neposrednoj i posrednoj diskriminaciji, a poznajemo i institucionalnu i multipliciranu diskriminaciju, te različite pojavne oblike diskriminacije kao što su uznemiravanje, davanje uputa za diskriminaciju, viktimizacija, etničko profiliranje, govor mržnje i slično.

Neposredna diskriminacija

Romkinja, učenica srednje škole, nije došla na maturski ples jer su roditelji ostalih učenika poručili da neće doći na svečani događaj ako ona i njeni najbliži budu tamo.

U opisanom slučaju Romkinja je bila neposredno ili direktno diskriminirana. Tretirana je različito, odnosno nepovoljno, jer je bila Romkinja. Slučajevi neposredne diskriminacije česti su na područjima zapošljavanja, školovanja, kod pristupa uslugama i prilikom uključivanja u društveni život.

Posredna diskriminacija

Roditelji učenika u jednoj osnovnoj školi protivili su se zajedničkoj nastavi djece koja pripadaju većinskom narodu i romske djece. Njihov je stav bio da je u školi previše romske djece. Direktor je obavijestio nadležno ministarstvo o rastućim nesuglasticama, a ministarstvo je problem riješilo tako što je uspostavljen poseban model nastave, koja za neke predmete dozvoljava podjelu učenika u grupe u skladu sa razinom znanja i uspjeha učenika iz tih predmeta.

Opisani model obrazovanja primjer je posredne diskriminacije. Naime, do diskriminacije može doći pri upotrebi na prvi pogled neutralnih kriterija koji su jednaki za sve, ali se u praksi pokaže da primjena tih kriterija ima diskriminatoran efekat na određene ljude ili grupe koje primjena tih kriterija pogodi više nego druge.

U navedenom je primjeru znanje učenika naizgled neutralno mjerilo, koje romske učenike (koji su prema svim karakteristikama u jednakom položaju kao i učenici većinske zajednice) postavlja u nepovoljniji položaj jer je u nižim razredima za njihov (ne)uspjeh odlučujuće njihovo lošije znanje većinskog jezika. Rezultat tog modela pokazao je da su u grupi sa lošijim znanjem iz izabranih predmeta skoro isključivo romska djeca, što smanjuje njihovu motivaciju za učenje, postavlja niže kriterije za njih, smanjuje mogućnost interakcije sa neromskom djecom i time smanjuje mogućnost njihovog boljeg savladavanja većinskog jezika i njihovog uspjeha u školi. Zato takav model prouzrokuje segregaciju romske djece.

Primjeri posredne diskriminacije česti su i kod zapošljavanja. Zahtjev za odličnim znanjem jezika većinskih, dominantnih zajednica, kao uvjet zaposlenja, posredno je diskriminatoran ukoliko odlično poznavanje tog jezika realno ne bi trebalo biti presudno za obavljanje tog posla. Oni koji traže posao, a nisu sasvim dobro naučili jezik, kao naprimjer stranci i pripadnici etničkih ili jezičkih manjina, time su postavljeni u nepovoljniji položaj. Takav je uvjet prihvatljiv samo za radna mjesta gdje je odlično znanje jezika presudno i čini ključni poslovni zahtjev (naprimjer na radnom mjestu spikera ili voditelja na nacionalnom radiju), te tada, u skladu s načelom zabrane diskriminacije, ne znači posrednu diskriminaciju.

Institucionalna diskriminacija

U nekim zemljama u kojima postoji mogućnost sklapanja istospolnih brakova, postoji zakonska razlika između parova suprotnih spolova i onih istospolnih – prvi se mogu vjenčati, a drugi samo registrirati, čime se istospolnim partnerima ne osiguravaju jednaka prava kao onima različitih spolova, a istovremeno su ta prava i drugačije uređena. Parovi

različitih spolova ne moraju se vjenčati da bi na osnovu svoje veze ostvarivali prava jer zakon izjednačava vanbračnu vezu sa bračnom. No, takvo sistemsko rješenje ne važi i za istospolne parove.

Institucionalna diskriminacija proizlazi iz sistemskog okvira, iz zakonskih akata, politike ili prakse državnih organa i institucija, zbog čega u pravilu pogađa veći broj ljudi ili sve pripadnike neke grupe. Ona predstavlja suprotnost pojedinačnim činovima diskriminacije (koje nazivamo i pojedinačnom ili individualnom diskriminacijom) jer se odvija na razini sistema.

Primjer institucionalne diskriminacije mogu biti i nezadovoljavajući propisi i institucionalna rješenja koja određenim društvenim grupama otežavaju ili u potpunosti onemogućavaju ostvarivanje prava. Takvi su primjeri loš pristup prostorima, dobrima i uslugama za invalidne osobe (nedostatak liftova, odgovarajućih zamjena za stepenice, natpisa u Braillevom pismu ili zvučnih zapisa i sl.) ili nepostojanje medijskih sadržaja na jezicima pripadnika manjinskih zajednica – kao što je to slučaj u Bosni i Hercegovini.

Navedeni primjeri dio su sistemskog uređenja čija namjera u pravilu nije diskriminacija ili nanošenje štete (što je također moguće), ali unatoč tome oni uzrokuju diskriminaciju. Neki institucionalnu diskriminaciju zovu i sistemskom diskriminacijom, strukturnom diskriminacijom ili institucionaliziranom diskriminacijom. Iako se pokušavaju uspostaviti razlike među tim pojmovima (prije svega u smislu prisutnosti ili odsutnosti namjere diskriminacije u određenom sistemskom uređenju), razlikovanje navedenih oblika diskriminacije za praksu je manje bitno.

Multiplicirana ili višeslojna diskriminacija

Odnosi se na one slučajeve diskriminacije u kojima je individua diskriminirana na osnovu više ličnih karakteristika – naprimjer, na osnovu toga što je žena i bivša ovisnica; pripadnica određene etničke grupe i osoba sa invaliditetom itd.

Multiplicirana diskriminacija, koju neki označavaju i izrazom intersekcijska, odnosno diskriminacija presjeka, jest ona vrsta diskriminacije kod koje istovremeno djeluje više razloga za razlikovanje. Za pojedinca/pojedinku ona stvara novu situaciju, odnosno presjek, koji je istovremeno kombinacija više ličnih karakteristika. Zato su multipliciranoj diskriminaciji izložene ranjive grupe unutar ranjivih grupa kao naprimjer starije osobe sa invaliditetom, djeca sa invaliditetom itd.

Kod multiplicirane diskriminacije spol ima posebnu ulogu jer su žene, pripadnice marginaliziranih grupa, na mnogim područjima izloženije diskriminaciji od muškaraca. Postoje, također, područja gdje su muškarci češće žrtve diskriminacije – naprimjer, mlađi muškarci, pripadnici etničkih manjina, češće su žrtve policijskog nasilja nego žene.

Uznemiravanje i mobing

Jedan mladić se vraćao iz kluba u kome se tu večer organizirao gej parti. Na putu prema tramvajskoj stanici zaustavio se u prodavnici brze hrane, gdje je zatekao prodavača i dva muškarca koji su ga odmah kod ulaska upitali da li se vraća iz dotičnoga kluba. Čim je to potvrdio, odmah su ga prozvali „pederom” i počeli ga ismijavati, a onda prijetiti da treba „premlatiti pedere”. Da se u cijelu stvar nije umiješao prodavač koji je od muškaraca zahtijevao da odmah napuste prodavnicu, vjerovatno bi došlo do fizičkog nasilja.

Nakon što je svom pretpostavljenom skrenula pažnju na niz nepravilnosti u implementaciji jednog projekta, uposlenica je postala žrtvom mobinga – jedan period morala je raditi prekovremeno, za šta nije bila plaćena;

zatim bi uslijedio period oduzimanja, odnosno prebacivanja njenog posla nekom od kolega, dok bi ona morala obavljati poslove koji nisu bili u njenom radnom opisu. Ova je uposlenica trpjela verbalne uvrede, komentare i konstantna prebacivanja, te je na kraju bila prinuđena promijeniti posao.

Uznemiravanje je svaka situacija i postupak koji imaju za cilj da osobu stave u nepovoljan položaj, odnosno da kod nje izazovu osjećaj straha i/ili poniženja, a na osnovu nekih njenih ličnih karakteristika. Također, zakon prepoznaje i spolno uznemiravanje, pod kojim podrazumijevamo svaki oblik neželjenog fizičkog kontakta, verbalne ili neverbalne komunikacije koja nas vrijeđa, ponižava ili stavlja u nepoželjan položaj.

Pod mobingom podrazumijevamo situacije psihičkog nasilja – maltretiranja, verbalnog zlostavljanja, ponižavanja, degradiranja – kojoj smo izloženi u radnoj sredini duži period. Mobing također ima ponižavajući efekat na žrtvu, čija je posljedica degradacija radnih uvjeta ili profesionalnog statusa zaposlenog.

Od ličnog shvatanja žrtve zavisi kada određeno ponašanje postaje uznemiravanje. Dok neka primjedba na račun etničke pripadnosti ili šala na račun homoseksualaca za neku osobu znači da se našla u ponižavajućem, sramotnom i uvredljivom položaju, drugoj osobi takva primjedba uopće ne smeta. Upravo stoga žrtva mora iskazati svoja osjećanja, tako da onaj ko krši prava postane svjestan da je njegovo ponašanje, zapravo, uznemiravanje, a ono je diskriminatorno ukoliko šala ili primjedba i slično imaju dokazano zastrašujući, ponižavajući, sramotan, mrziteljski ili uvredljiv efekat na žrtvu. Također, ukoliko se žrtva duži period nalazi u situaciji mobinga a ne preduzima ništa po tom pitanju, može doći do ozbiljnog narušavanja njenog psihičkog i fizičkog zdravlja.

U određenim je slučajevima granica između uznemiravanja i neposredne diskriminacije nejasna, što pokazuje sljedeći primjer.

Učenica je u okviru predmeta Sociologija pripremila seminarski rad o homoseksualnosti. Profesorica je rad ocijenila kao vrlo dobar, nakon čega ga je učenica javno predstavila u okviru jedne od školskih

aktivnosti, gdje su prisustvovali i drugi nastavnici i nastavnice. Nekoliko dana nakon predstavljanja rada profesorica Biologije je pozvala u svoj kabinet zbog loših ocjena i rekla joj neka ne pomisli da može popraviti posljednju nedovoljnu ocjenu i da u toj školskoj godini neće napredovati u sljedeći razred jer lezbijke to ne zaslužuju.

U ovom slučaju uznemiravanje je više nego očigledno jer je profesorica učinila da situacija postane zastrašujuća i ponižavajuća; dala je do znanja učenicima da je svjesna njene spolne orijentacije i isticanjem te okolnosti dala joj je do znanja da joj to smeta. Ipak, ostaje pitanje da li je pritom došlo do neposredne diskriminacije. Profesorica je nakon javnog predstavljanja seminarskog rada, uz spominjanje spolne orijentacije u kontekstu popravljivanja ocjena i prelaska u viši razred, pobudila sumnju da ju je već izabrana tema seminarskog rada dovela do zaključka da će učenici onemogućiti daljnje napredovanje u školi. Ako bi učenica dokazala da je prije predstavljanja rada imala realne mogućnosti za popravak ocjena, takvo bi ponašanje profesorice značilo ne samo uznemiravanje, nego i neposrednu diskriminaciju.

Viktimizacija

U jednom većem preduzeću šef je spolno uznemiravao jednu od zaposlenih radnica. Uprkos tome što ga je radnica više puta upozorila da je njegov odnos prema njoj neprihvatljiv i da je spolno uznemiravanje na radnom mjestu zabranjeno, on nije prestao s tim, te je radnica odlučila da tuži šefa. No, nakon podnošenja tužbe radnica je počela primati prijete da će se pobrinuti za nju i da nigdje više neće dobiti posao ako ne povuče tužbu.

U navedenom slučaju možemo govoriti o viktimizaciji – situaciji u kojoj je diskriminirana ili uznemiravana osoba izložena neugodnim posljedicama nakon što zatraži pomoć ili na bilo koji drugi način djeluje protiv diskriminatornog ponašanja ili uznemiravanja.

O viktimizaciji možemo govoriti i u slučajevima kada su neugodnim posljedicama izloženi i oni koji diskriminiranoj osobi pomažu ili sudjeluju kao svjedoci u korist žrtve u postupcima zbog diskriminacije.

Tada nije viktimizirana samo žrtva, nego i oni koji je podržavaju, te se može dogoditi i to da poslodavac kazni kolege žrtve koje su na sudu svjedočile u njenu korist.

Etničko profiliranje

Policijci su na ulici zaustavili i provjerili identitet ženske osobe koja je na glavi nosila maramu. Jedina osobina po kojoj se ta osoba razlikovala od drugih bila je marama na glavi, koja je signalizirala njenu muslimansku vjeroispovijest. Policijci u tom slučaju nisu naveli opravdan razlog za svoje ponašanje.

Nedopustiv tretman koji opisuje gore navedena situacija zovemo etničko profiliranje, što, u širem smislu, znači klasificiranje pojedinaca na osnovu rase ili etničke pripadnosti, vjere ili nacionalnog porijekla.

Takva vrsta klasifikacije ima svoju svrhu jer pokušava odrediti na kakav će način neke osobe biti tretirane – da li će biti sumnjive, legitimirane, ispitivane ili se mogu potpuno odbaciti kao potencijalni kriminalci i slično. Drugačije rečeno: radi se o diskriminaciji ako određenu rasu, etničku ili vjersku pripadnost sistematski povezujemo s prekršajima ili kaznenim djelima ili na takvoj osnovi donosimo odluke.

Načelo nediskriminacije zahtijeva da se rasa, etnička pripadnost i vjera mogu uzeti u obzir samo u iznimnim slučajevima kada se odlučuje o tome kako će se postupati prema nekoj osobi (kada bismo, naprimjer, tražili počinioca kaznenog djela koji je u bijegu i za kojeg bismo znali koje je rase, etničke ili vjerske pripadnosti).

Etničko profiliranje uglavnom je zasnovano na našim ličnim pretpostavkama, preciznije predrasudama i stereotipima, na osnovu kojih određujemo nečiji identitet i povezujemo ga sa određenim postupcima.

Govor mržnje i sloboda govora

Kada je 2008. godine najavljeno održavanje prvog Queer Sarajevo Festivala, na stanicama javnog prijevoza, kao i na drugim javnim mjestima, osvanuli su plakati sa natpisom „Smrt pederima!“, „Homoseksualnost je bolest“ i slično. Mediji su prenosili izjave zvaničnika koje su bile primjer govora mržnje spram LGBTIQ populacije ili su i sami učestvovali u stvaranju atmosfere linča, a oni mediji koji su imali ulogu medijskih sponzora festivala dobijali su prijeteća pisma u kojima im se prijetilo nasiljem ukoliko nastave podržavati festival. Govor mržnje u ovom je slučaju stvorio atmosferu linča i kulminirao nasiljem koje se nad okupljenim gostima festivala i podržavaocima desilo u noći otvaranja. Do sada, niko nije odgovarao ni za govor mržnje ni za nasilje koje se te večeri dogodilo.

Govor mržnje je usmeno ili pismeno izražavanje diskriminatorskih stavova. Njime se širi, potiče, promovira ili opravdava rasna mržnja, ksenofobija, homofobija, antisemitizam, seksizam i drugi oblici mržnje koji se temelje na netrpeljivosti.

Žrtve govora mržnje u pravilu nisu pojedinci nego ranjive društvene grupe. U osnovi govora mržnje je uvjerenje da su neki ljudi manje vrijedni, zbog čega je njegov cilj dehumanizacija, ponižavanje, zastrašivanje i pogoršavanje društvenog položaja onih protiv kojih je uperen. Govor mržnje može biti osnova za različite vrste diskriminacije, a i sam može biti jedna vrsta diskriminacijske prakse, npr. u slučaju kada se izražava kao uznemiravanje.

U drugim slučajevima govor mržnje se ne smatra diskriminacijom nego poticajem diskriminaciji. Oni koji su optuženi za govor mržnje često svoje stavove smatraju domenom slobode govora, ali sloboda govora nije pravo koje je apsolutno, nego pravo koje je ograničeno pravima drugih, a ta prava se krše govorom mržnje, raspirivanjem mržnje i opravdavanjem diskriminacije.

Uvjerenje o tome gdje povući granicu između govora mržnje i slobode izražavanja razlikuje se od države do države. U pojedinim slučajevima javlja se dilema da li je određene uvredljive izjave koje šokiraju ili uznemiravaju potrebno pravno zabraniti.

Također, treba imati u vidu da se govor mržnje često javlja u simboličkoj formi – nekada se animozitet ili netrpeljivost prema određenoj grupi ili zajednici ne izražava direktno, nego se u javni diskurs uvodi kroz izjave koje su na prvi pogled neutralne, ali koje itekako javnosti šalju poruku o negativnim karakteristikama određenih zajednica/grupa i u odnosu na te izjave smještaju ove identitete u javnom prostoru. „Mržnja izražena kroz ovaj vid simboličkog nasilja ne vodi nužno fizičkom nasilju, niti je linč krajnji cilj govora mržnje – riječ je o strategiji kojom se privilegovani i marginalizovani identiteti konstruišu, održavaju i reafirmišu u skladu sa postojećim odnosima moći u određenom društvu.”¹

Kako mediji imaju ključnu ulogu u reguliranju govora mržnje, njime se često bavi medijsko zakonodavstvo, odnosno regulatorna i samoregulatorna tijela. U Bosni i Hercegovini, to su Regulatorna agencija za komunikacije, koja je nadležna za elektronske medije, i Vijeće za štampu, koje je samoregulatorno tijelo štampanih medija u Bosni i Hercegovini. Oba tijela imaju svoje profesionalne etičke kodekse u kojima se specifično zabranjuje i osuđuje korištenje govora mržnje, odnosno huškanje.

¹ Pojedini slučajevi ukazuju na to da je najveći problem govora mržnje u tome što izaziva, potpomaže ili opravdava zločine iz mržnje – jedan od najnesretnijih primjera su ratni zločini počinjeni u Ruandi ili Bosni i Hercegovini, u kojima se mediji nerijetko navode kao „inspiratori”, i čija se uloga u produkciji zločina i dalje ispituje (vidjeti Budimir, V. 2009, „Odgovornost medija za ratne zločine”, objavljeno na <http://www.media.ba/mcsonline/bs/tekst/odgovornost-medija-za-ratne-zlocine-16>. juna 2009. Sam zločin iz mržnje može se definirati kao čin koji uključuje zastrašivanje, prijetnje, uništavanje imovine, napad, ubistvo i koji je motiviran stavom, mržnjom prema individui koja pripada određenoj grupi. Ukoliko se može dokazati da je činu zločina iz mržnje neposredno prethodio govor mržnje, ili se on upotrebljavao tokom zločina, govor mržnje se može tretirati kao motiv i postati predmetom kriminalne istrage. Vidjeti više u OSCE/ODIHR, *Hate Crime Laws: A Practical Guide*, OSCE/ODIHR, 2009; ili na <http://legal-dictionary.thefreedictionary.com/bias+crime>. Više o problemu govora mržnje u BiH, vidjeti u “Strategije isključivanja – govor mržnje u BH javnosti”, Mediacentar Sarajevo, 2010. godine. Dostupno na www.media.ba

Podsticanje na diskriminaciju

Grupa Roma je ušla u kafanu, sjela za sto i htjela naručiti piće. Šef posluge je konobaru poručio da ih ne poslužuje, a konobar im je rekao da je u toku privatna zabava i da ih zbog toga ne mogu poslužiti. Romi su otišli, a malo poslije toga su na isto mjesto došli njihovi poznanici iz nevladine organizacije koja se bavi suzbijanjem diskriminacije. Osoblje ih je poslužilo i niko nije spomenuo da u lokalu traje bilo kakva privatna zabava. U ovom slučaju Romima je sud dosudio odštetu koju im je vlasnik lokala morao isplatiti zbog diskriminacijskog odnosa prema njima.

Podsticanje na diskriminaciju, izdavanje naloga ili pomaganje drugima da vrše diskriminaciju također su oblici diskriminacije koje Zakon o zabrani diskriminacije BiH prepoznaje i sankcionira. Riječ je o situacijama u kojima jedna osoba daje upute drugoj kako da diskriminira odnosno uznemirava određenog pojedinca ili grupu. Iako se osoba koja daje upute za diskriminaciju ne ponaša tako, diskriminacija je već i davanje takvih uputa. U gore opisanom primjeru – koji je istovremeno i školski primjer neposredne diskriminacije – nije samo konobar činio diskriminaciju, već i njegov šef, koji je dao instrukcije. Dakle, već i samo postojanje takvih uputa predstavlja diskriminaciju, pri čemu uopće nije potrebno da ih neko izvrši odnosno upotrijebi.

UZROCI DISKRIMINACIJE

Najčešći razlozi za diskriminaciju su stereotipi i predrasude, neinformiranost o društvenim grupama izloženim diskriminaciji, strah od nepoznatog i potreba da se prevlada vlastiti osjećaj niže vrijednosti.

Stereotipi i predrasude

Stereotipi i predrasude su oblici kognitivnih odnosno misaonih okvira pomoću kojih strukturiramo složenost svakodnevnog života. Dr. Mirjana Ule kaže da su predrasude i stereotipi „mikroideologije” koje nam lažno pomažu strukturirati svijet. Iz takvih mikroideologija se mogu, na razini cijelog društva, razviti vladajuće ideologije u kojima vladajuće strukture daju legitimnost predrasudama i na njima grade svoju politiku.

Stereotipi su oblici rasuđivanja koje stječemo na osnovu nepotpunih informacija. Možemo reći da su stereotipi zapravo misaoni pretinci u koje razvrstavamo ljude i ono što se oko nas događa. Premda su stereotipi opći i previše tipizirani sudovi, oni su glavni razlog da previđamo raznovrsnost svijeta i nijanse unutar njega. Stereotipe, dakle, oblikujemo na osnovu uopćavanja, nedovoljnih informacija, generaliziranih informacija ili čak dezinformacija.

U slučaju predrasuda, na stereotipe se nadovezuju i osjećaji, zbog čega kod njih u prvom planu nije misaoni sklop nego emocije. Predrasude postaju jače i prihvatljivije u kriznim vremenima kad se podjele između „njih” i „nas” zaoštravaju. Žrtve stereotipa i predrasuda su, naime, žrtveni jarci – one grupe koje optužujemo za to što se loše osjećamo, za lošu ekonomsku situaciju ili slično. Predrasudama dajemo legitimitet zaoštravanju razlika između „njih” i „nas”, odnosno krivo sudimo o

onima za koje lažno mislimo da su izvor svih naših problema.

Ako kažemo da su „homoseksualci promiskuitetni“, to je stereotipna prosudba, a ako toj izjavi dodamo još i emocije, uspostavlja se nova, akciona dimenzija te tvrdnje. Ta akciona dimenzija se krije u riječi „zato“. Pogledajmo sljedeću tvrdnju: „Homoseksualci su promiskuitetni, *zato* bi ih trebalo liječiti“. Emocije su, dakle, one koje podstaknu akciju – a ona je usmjerena protiv određenog pojedinca ili grupe prema kojoj gajimo predrasude. Zato predrasude imaju veću dinamičku, akcionu moć, te one čovjeka tjeraju na poduzimanje aktivnosti – od izbjegavanja i diskriminacije do nasilja i genocida.

Izražavanje predrasuda i stereotipa može pojedincu na psihološkom planu pomoći da potvrdi sliku o samome sebi. Svi oni koji, naprimjer, izražavaju rasističke stavove grade svoje uvjerenje o višoj vrijednosti bijele boje kože (o vlastitoj višoj vrijednosti). Kod izražavanja predrasuda i stereotipa važne su, također, i druge, takozvane društvene koristi. Povlađivanje pojedincu koji izražava stereotipe i predrasude (i djeluje na osnovu toga) utvrđuje njegovu poziciju u određenoj grupi. Izazivanje, ismijavanje ili fizički napadi na Rome, naprimjer, česti su oblici statusnog dokazivanja u nekim krugovima mladih ljudi. U takvim slučajevima Romi postaju prihvatljive žrtve.

Nasilje koje proizlazi iz stereotipa i predrasuda nije samo izraz pojedinačne netrpeljivosti, ono je posljedica i društvene netrpeljivosti jer mnoga društva dozvoljavaju ili čak nagrađuju takvu vrstu djelovanja.

U okviru istraživanja stereotipa i predrasuda nastao je niz strategija za njihovo otklanjanje. Jedna od najpoznatijih je strategija kontakta. Ona uključuje aktivne susrete s ljudima prema kojima imamo predrasude jer se smatra da dugotrajno i kvalitetno lično iskustvo pomaže otklanjanju predrasuda. Naime, bježanje od kontakta ali i nezainteresirani susreti ih zasigurno ne otklanjaju. Strategija kontakta nije nužno uspješna, u nekim slučajevima ona čak produbljuje neke od predrasuda. Druga strategija koju često koriste žrtve stereotipa i predrasuda jest ukazivanje na važne i uspješne ljude iz svojih redova. Treća je strategija upozoravanje na mogućnost da se predrasuda

može vratiti i da napadač može sam postati meta stereotipa odnosno predrasuda.

Mediji mogu odigrati važnu ulogu u razbijanju predrasuda i stereotipa, ali ih također mogu i sami kreirati i reproducirati. Zato je vrlo važno senzibilizirati novinare i novinarke za ova pitanja.

No, nema recepta. Na kraju nam ostaje neprestano upozoravanje na predrasude i stereotipe, stalno obrazovanje i osvještavanje, jer se predrasude i stereotipi reproduciraju i posreduju kroz primarnu i sekundarnu socijalizaciju. Neka američka istraživanja su naprimjer pokazala da etničke, rasne, vjerske i druge predrasude imaju već djeca u vrtiću. Djeca koja su žrtve tih predrasuda već u najranijim godinama steknu osjećaj manje vrijednosti.

Stereotipi i predrasude koje razvijemo kao pojedinci i pojedinke u širem društvenom okruženju dovode do pojava kakve su: ksenofobija (strah odnosno mržnja prema strancima), homofobija (strah odnosno mržnja prema gej osobama), islamofobija (strah i mržnja prema muslimanima i islamu), rasizam (odnos nipodaštavanja i negiranja određenih osoba zbog njihove boje kože), gerontofobija (netrpeljivost prema starim ljudima), nacionalizam (uvjerenje o višoj vrijednosti vlastite nacije), seksizam (uvjerenje o višoj vrijednosti jednog spola) i slično. Te pojave dovode kako do individualne tako i do systemske i institucionalne diskriminacije.

POSljedICE DISKRIMINACIJE

Žrtve diskriminacije su gurnute na ivicu društva. Marginalizacija i socijalna isključenost određenih grupa, koje se mogu prenositi sa generacije na generaciju, direktne su posljedice diskriminacije. Ona ima negativan efekat ne samo na diskriminiranu osobu ili grupu, nego na cjelokupno društvo, jer unutar njega uzrokuje nejednakosti i štetu.

Određene vrste diskriminacije koje društvo tolerira i dalje prenosi otvaraju mogućnosti za pojavu novih vrsta diskriminacije. Ako su, naprimjer, određene etničke grupe diskriminirane u obrazovanju, to obično znači da neće dostići jednak stepen učešća u sferi zapošljavanja, pristupa dobrima i uslugama, pristupa zdravstvenom osiguranju i slično.

Različite vrste diskriminacije – koje se možda na prvi pogled čine bezazlenim – često otvaraju mogućnosti za druge, teže oblike diskriminacije i zato bi ih društvo moralo odbacivati na samom početku. Vrlo je ilustrativan primjer aparthejda, koji je započeo popisima rasne pripadnosti ljudi, zatim se nastavio preseljavanjem i odvojenim područjima a na kraju zabranom sklapanja brakova i ograničenjem prijenosa imovine između pripadnika različitih grupa. Diskriminacija je prešla u segregaciju. Vlasti su propisale odvojene redove za čekanje autobusa, odvojeno sjedenje na klupama u parku, odvojene toalete i česme. Tako se diskriminacija na osnovu rase utkala u sve pore društvenog života.

Diskriminacija ima negativne posljedice i na ekonomiju. Ukoliko je dugotrajna, u bilo kom obliku da se javlja, može doprinijeti povećanju broja oboljelih od hroničnih bolesti, depresivnih i suicidalnih stanja. Istraživanje provedeno u Kanadi pokazalo je da je stopa suicida među gej osobama mnogo veća nego kod njihovih heteroseksualnih vršnjaka. Poznati su i slučajevi osoba koje su zbog višegodišnjeg

maltretiranja na radnom mjestu ozbiljno oboljele ili su zbog bolesti dugo odsustvovala s posla ili postale nesposobne za njegovu vršenje. Diskriminacija povećava troškove zdravstvenih usluga, lijekova i bolovanja i doprinosi smanjivanju raspoloživih sredstava za život, smanjuje produktivnost a tim i blagostanje cijelog društva.

ZABRANA DISKRIMINACIJE I PRAVNA SREDSTVA

Zašto je diskriminacija zabranjena?

Razlike među ljudima same po sebi nisu problematične – razlikujemo se na osnovu naših sposobnosti i znanja, i ukoliko posao dobije kandidat koji ima bolje obrazovanje ili više znanja, to je legitimno. Prodavanje nekretnina onim kupcima koji su ponudili više novca od drugih također nije sporno. Problem nastaje kada ljude razlikujemo na osnovu njihovih ličnih karakteristika i/ili identiteta. Tada se javlja diskriminacija, koja stvara nejednake mogućnosti i formira grupe koje imaju manje prava od drugih, čime su automatski gurnute na marginu društva. Zbog toga diskriminacija mora biti zabranjena.

Historijski pregled zabrane diskriminacije na međunarodnom nivou

Počeci sistematske borbe protiv diskriminacije povezani su sa zahtjevima o ukidanju ropstva i zahtjevima za jednaka prava žena. U 20. stoljeću bitka se nastavila sa pokretom za građanska prava u Americi, feminističkim, gej i lezbijskim pokretima, kao i brojnim akcijama i inicijativama civilnog društva kao što su bojkoti, protesti i drugi oblici građanske neposlušnosti, kroz koje su se diskriminirane grupe borile za jednakopravnost.

Historija borbe protiv diskriminacije povezana je i sa sudskim procesima čiji su ishodi mijenjali odnose u društvu i položaj marginaliziranih grupa. Jedan od najpoznatijih slučajeva je i *Brown protiv Odbora za obrazovanje (Brown vs. Board of Education)*. Proces je okončan presudom američkog Vrhovnog suda, koji je objavio da rasna segregacija učenika u javnim školama ima negativan efekat na tamnopute učenice i učenike. Sud je odlučio da segregaciju što hitnije

treba ukinuti i to je bila velika pobjeda pokreta za prava građana. Uz pomoć takvih i sličnih presuda, uvođenje zakonske zabrane diskriminacije postalo je jedno od temeljnih načela savremenih društava. Neki misle da se zabrana diskriminacije nazire još u *Magne Cartae Libertatum*, engleskom dokumentu iz 1215. godine, koji predstavlja temelj razvoja ustavnog prava kakvo danas poznajemo.

Prva kodifikacija načela zabrane diskriminacije dogodila se 1948. godine kada je usvojena *Opća deklaracija o ljudskim pravima*, koja u prvom članu određuje da se „svi ljudi rađaju slobodni i imaju jednako dostojanstvo i jednaka prava. Imaju razum i savjest, i jedan s drugim bi se trebali ponašati kao braća”. Važan je, također, član 7. Deklaracije, u kojem stoji da su svi „jednaki pred zakonom, bez diskriminacije, i imaju pravo jednake pravne zaštite. Svi imaju pravo na jednaku zaštitu od diskriminacije, kao i od bilo kojeg podsticanja na diskriminaciju”. Iako nije pravno obavezujuća, Opća deklaracija je općeprihvaćena i predstavlja temelj međunarodnog prava i njegovih načela koja su obavezujuća za sve države.

Zabrana diskriminacije je zatim potvrđena 1950. godine, usvajanjem *Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda*, u čijem je članu 14 određeno da je „uživanje prava i sloboda određenih tom konvencijom osigurano svim ljudima bez razlikovanja na osnovu spola, rase, boje kože, jezika, vjere, političkog ili drugog uvjerenja, nacionalnog ili socijalnog porijekla ili pripadnosti nacionalnoj manjini, posjeda ili neke druge lične karakteristike”. Godine 2005. usvojen je i Protokol 12 Konvencije, koji zaštitu od diskriminacije proširuje na sva zakonom propisana prava i obaveze.

Zabranu diskriminacije moguće je izraziti na tri načina:

1. kao općeppravno načelo, koje se odnosi na ostvarivanje svih drugih prava;
2. kao posebno pravo – pravo jednakosti, odnosno pravo da se ne bude diskriminiran;
3. kao pomoćno pravo koje nije moguće ostvariti pojedinačno, nego

samo u kombinaciji s nekim drugim pravom (naprimjer zabranu diskriminacije kod pristupa obrazovanju).

Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda ostvarila je treći način, što znači da je pred Evropskim sudom za ljudska prava moguće pozvati se na član 14 Konvencije, koji zabranjuje diskriminaciju u vezi s nekim drugim članom koji štiti neko drugo pravo.

ZAKONODAVSTVO EVROPSKE UNIJE

Evropska unija temelji se na načelima slobodnog protoka ljudi, kapitala, dobara i usluga. Ostvarivanje tih načela otežano je ako u državama članicama nisu poštovana pravila jednakosti odnosno zabrane diskriminacije. Ako su ljudi različito tretirani zbog ličnih karakteristika, izloženi su diskriminaciji, pa usljed toga više nije moguć slobodan protok ljudi, kapitala, dobara i usluga. Zato je Evropska unija usvojila niz antidiskriminacijskih postupaka i mjera koji su obavezujući za sve države članice.

Zabrana i pravna sredstva

O nediskriminaciji govori *Amsterdamski ugovor*, koji u članu 13 određuje temelje zabrane diskriminacije: „Bez obzira na druge odluke i ugovore i unutar granica ovlaštenja koja dodjeljuje Uniji, Savjet, na prijedlog Komisije i nakon savjetovanja s Evropskim parlamentom, usvaja odgovarajuće mjere i postupke za borbu protiv diskriminacije na osnovu spola, rasnog ili etničkog porijekla, vjere ili uvjerenja, invalidnosti, starosti ili seksualne orijentacije.”

Evropsko zakonodavstvo, dakle, štiti građane od diskriminacije na osnovu sljedećih ličnih karakteristika – narodnosti, rase i državljanstva, promovira zabranu diskriminacije kod zapošljavanja, te daje direktive o jednakim mogućnostima muškaraca i žena, koje u prvi plan postavljaju pitanje jednakosti spolova. U usporedbi sa Evropskom konvencijom o ljudskim pravima, navedene karakteristike i okolnosti vrlo su usko određene.

Direktive o jednakim mogućnostima za muškarce i žene

Evropska unija je usvojila niz direktiva koje štite od diskriminacije na osnovu spola, posebno u oblastima zapošljavanja i socijalne zaštite, te kod pristupa dobrima i uslugama. O jednakim mogućnostima za muškarce i žene govore sljedeći dokumenti:

- *Direktiva Savjeta 76/207/EGS o izvršavanju načela jednakog tretmana muškaraca i žena u vezi s pristupom zaposlenju, stručnom usavršavanju i napredovanju, te uvjeta za rad iz 1976. godine;*

- *Direktiva Savjeta 86/378/EGS o ostvarivanju načela jednakog tretmana muškaraca i žena u stručnim sistemima socijalne zaštite iz 1986. godine;*

- *Direktiva 2002/73/ES Evropskog parlamenta i Savjeta o usvajanju Direktive Savjeta 76/207/EGS o izvršavanju načela jednakog tretmana muškaraca i žena u vezi s pristupom zaposlenju, stručnom usavršavanju i napredovanju, te uvjeta za rad, usvojena 2002. godine;*

- *Amsterdamski ugovor;*

- *Antidiskriminacijske direktive;*

- *Direktiva Savjeta 2004/113/ES o usvajanju načela jednakog tretmana muškaraca i žena u vezi s pristupom dobrima i uslugama, te opskrbi dobrima i uslugama, usvojena 2004. godine.*

Direktive o zabrani diskriminacije s obzirom na državljanstvo u državama članicama EU

Državljanstvo je lična karakteristika koja u kontekstu zaštite od diskriminacije unutar Evropske unije ima višestruko značenje.

Zbog uspješnog djelovanja Evropske unije zabranjena je diskriminacija državljana država članica EU. Godine 2004. usvojena je *Direktiva 2004/38/ES* Evropskog parlamenta i Savjeta, koja državljanima Unije i članovima njihovih porodica osigurava pravo slobodnoga kretanja i mjesto prebivališta na teritoriji država članica. Osobe koje imaju državljanstvo države koja nije članica Evropske unije nisu zaštićene od takve diskriminacije.

Države EU, naime, nisu se obavezale ostvarivati prava na osnovu državljanstva državljanima tzv. trećih država, što znači da je takva diskriminacija u tom slučaju nekažnjiva. Ali, nju treba razlikovati od diskriminacije koju bi državljani tzv. trećih država trpjeli zbog neke druge lične karakteristike, naprimjer rasne ili etničke pripadnosti, vjere ili uvjerenja, invalidnosti, seksualne orijentacije ili starosti. Zabrana diskriminacije u tim slučajevima vrijedi i za državljane i državljanke tzv. trećih država.

Državljanima tzv. trećih država Evropska unija je pod određenim uvjetima priznala posebna prava unatoč tome što oni nisu državljani EU. Naime, *Direktiva Savjeta 2003/109/ES* o statusu državljana trećih država iz 2003. godine određuje da je stanovnik (rezident) EU na duže vrijeme onaj državljanin tzv. treće države koji u državi članici legalno živi najmanje pet godina, a stanovnici, između ostalog, imaju pravo kandidirati se na konkursima za neprofitne stanove.

Ako je konkurs ograničen uvjetom da kandidat mora biti državljanin države članice EU, onda se radi o neposredno diskriminatornom konkursu i kršenju obaveza države članice koja u svoj pravni sistem mora prenijeti odredbe evropskih propisa.

Direktiva o zabrani diskriminacije prilikom zapošljavanja

Godine 2000. usvojena je *Direktiva Savjeta Evrope 2000/78/ES* o općim okvirima jednakog postupanja kod zapošljavanja i rada. Ta direktiva štiti od diskriminacije na području zapošljavanja, što uključuje pristup

zapošljavanju, samozapošljavanju ili pozivu, napredovanje u struci i obrazovanje, uvjete zaposlenja i uvjete rada, također i prestanak radnog odnosa i plaćanje, članstvo u sindikatima, udruženjima poslodavaca i stručnim udruženjima.

Direktiva štiti sve osobe bez obzira na njihovu rasnu ili etničku pripadnost, vjersko ili drugo uvjerenje, starost, invalidnost i seksualnu orijentaciju. Spol nije ubrojan u lične karakteristike u ovoj direktivi, ali je EU na tom području uvela druge direktive (pogledaj *Direktive o jednakim mogućnostima muškaraca i žena*).

Direktiva o zabrani diskriminacije na osnovu rase ili nacionalne pripadnosti

Godine 2000. usvojena je *Direktiva Savjeta 2000/43/ES* o ostvarivanju načela jednakog postupanja prema osobama bez obzira na rasu ili narodnost, koja, kao i direktiva na području zapošljavanja, ima širi domet jer državljane štiti i na području obrazovanja i socijalne zaštite, uključujući i zdravstveno osiguranje, a također i na području socijalnih davanja, te kod pristupa dobrima i uslugama koji stoje na raspolaganju građanima, uključujući i pravo naseljavanja na određeno područje. No, ova direktiva štiti samo one osobe koje su, ili koje bi mogle biti, diskriminirane zbog rasne ili etničke pripadnosti, ali ne i zbog drugih ličnih karakteristika.

Obje direktive – *Direktiva o zabrani diskriminacije prilikom zapošljavanja* i *Direktiva o zabrani diskriminacije na osnovu rasne ili nacionalne pripadnosti* – zabranjuju diskriminaciju fizičkim i pravnim licima u javnom i privatnom sektoru. To znači da samostalni poduzetnici imaju dužnost sprečavanja diskriminacije baš kao i velike korporacije, općine i druge lokalne administrativne jedinice ili odjeljenja ministarstava i vlada, a dokumenti štite fizička lica. Direktiva koja zabranjuje diskriminaciju na osnovu narodnosti ili rase štiti organizacije sa statusom pravnog lica ako su diskriminirane zbog rasnog ili etničkog porijekla njihovih članova i članica.

MEĐUNARODNE INSTITUCIJE

Za postupanje u slučajevima diskriminacije nadležne su sljedeće institucije:

Evropska komisija

Posebni postupci pred Evropskom komisijom u vezi sa diskriminacijom nisu predviđeni, ali je Komisiji moguće uputiti pismo ili pitanje o interpretaciji evropskog prava. Evropska komisija prikuplja informacije i o tome kako se zakonodavstvo namijenjeno suzbijanju diskriminacije ostvaruje u praksi u državama članicama.

Sud Evropske unije

Na Sud Evropske unije pojedinci ili pojedinke ne mogu podnositi tužbe, to može učiniti samo država članica protiv druge države članice ili Evropska komisija protiv države članice. Nacionalni sud može Sudu EU poslati pitanje kojim može zatražiti obrazloženje i uvid u odluke evropskog zakonodavstva. Tu mogućnost sudu može predložiti i stranka u postupku.

Odbor nezavisnih stručnjaka pri Savjetu Evrope

Odbor nezavisnih stručnjaka je tijelo koje djeluje pri Savjetu Evrope i na koje je moguće nasloviti kolektivne tužbe zbog kršenja ekonomskih i socijalnih prava, koja su navedena u dvjema verzijama *Evropske socijalne povelje*, a upravo ona u članu E određuje zabranu diskriminacije.

Komesar Savjeta Evrope za ljudska prava

Žrtve diskriminacije mogu se pismeno obratiti komesaru Savjeta Evrope za ljudska prava, koji prikuplja informacije o stanju ljudskih prava u državama članicama Savjeta svakih nekoliko godina, posjećuje države i priprema periodične izvještaje. U slučaju teških kršenja ljudskih prava on može obaviti i vanrednu posjetu i pripremiti vanredni izvještaj.

Odbori pri organizaciji Ujedinjenih nacija

U okviru Ujedinjenih nacija djeluju odbori koji su ustanovljeni na temelju nekih od najvažnijih konvencija na području ljudskih prava. Na području diskriminacije djeluje šest relevantnih odbora:

- Odbor za ukidanje rasne diskriminacije (CERD), ustanovljen *Međunarodnom konvencijom o ukidanju rasne diskriminacije*;
- Odbor za ljudska prava (HRC), ustanovljen *Međunarodnim paktom za građanska i politička prava*;
- Odbor za ukidanje diskriminacije žena (CEDAW), ustanovljen *Međunarodnom konvencijom za ukidanje diskriminacije žena*;
- Odbor za prava djeteta (CRC), ustanovljen *Konvencijom o pravima djeteta*;
- Odbor protiv mučenja (CAT), ustanovljen *Konvencijom protiv mučenja i drugih okrutnih, neljudskih ili ponižavajućih kazni ili ponašanja*;
- Odbor za ekonomska, socijalna i kulturna prava (CESCR), ustanovljen *Međunarodnim paktom o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima*.

Pored navedenih odbora, postoji i Odbor za zaštitu prava svih radnika imigranata i članova njihovih porodica.

Država mora poštovati ove odbore i u periodičnim izvještajima mora redovno izvještavati o stanju u državi. Također, država može prihvatiti i nadležnost odbora u okviru Ujedinjenih nacija koji se bave individualnim pritužbama žrtava, između ostalog i žrtava diskriminacije. To podrazumijeva da pojedinci i pojedinke koji smatraju da su bili izloženi diskriminaciji ili da su im bila kršena

Ljudska prava zaštićena konvencijama UN-a mogu uložiti individualnu pritužbu određenom odboru.

Ipak, dva su preduvjeta za to. Prvi je da se prije ulaganja pritužbe međunarodnom tijelu iscrpe sva pravna sredstva koja su na raspolaganju u državi jer država mora imati priliku da sama popravi učinjenu nepravdu. Tek kada se iscrpe domaća pravna sredstva koja su na raspolaganju, pojedinci se mogu obratiti međunarodnim tijelima. Drugi je uvjet da predmeti nisu u postupku pred nekim drugim međunarodnim tijelom, čime međunarodna zajednica sprečava situaciju u kojoj se dva različita tijela istovremeno bave istim slučajevima.

Evropski sud za ljudska prava

Najvažnija međunarodna sudska instanca je Evropski sud za ljudska prava, ustanovljen *Evropskom konvencijom o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda*. Na tom sudu pojedinci i pojedinke mogu uložiti tužbu protiv svoje države ukoliko su bili diskriminirani. Prilikom podnošenja tužbe na Evropskom sudu za ljudska prava treba obratiti pažnju na procesne uvjete koji moraju biti ispunjeni da sud uopće prihvati tužbu i počne se baviti njome. Prvi je uvjet šestomjesečni rok u kojem tužba mora biti podnesena, a drugi je da stranka mora iscrpiti sva pravna sredstva koja država ima na raspolaganju. Žrtve ne moraju iscrpiti sva domaća pravna sredstva ako mogu dokazati da su ona za njih neefikasna.

ZAKONODAVSTVO U BOSNI I HERCEGOVINI

(Zlatan terzić, Vaša pravaBiH)

U domaćem zakonodavstvu zabrana diskriminacije, kao ustavna kategorija, utvrđena je članom II/4 Ustava Bosne i Hercegovine:

Uživanje prava i sloboda, predviđenih u ovom članu ili u međunarodnim sporazumima navedenim u Aneksu I ovog ustava, osigurano je svim licima u Bosni i Hercegovini bez diskriminacije po bilo kojoj osnovi kao što su spol, rasa, boja, jezik, vjera, političko i drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, povezanost sa nacionalnom manjinom, vlasništvo, rođenje ili drugi status.

Dakle, Ustav BiH sadrži izričitu odredbu o zabrani diskriminacije, koja obuhvata izuzetno široku oblast primjene: prava i slobode predviđene u članu II, ali i u svim međunarodnim sporazumima pobrojanim u Aneksu I Ustava, a to su:

1. Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida
2. Ženevske konvencije I–IV o zaštiti žrtava rata i dopunski protokoli I–II
3. Konvencija koja se odnosi na status izbjeglica i Protokol
4. Konvencija o državljanstvu udatih žena
5. Konvencija o smanjenju broja lica bez državljanstva
6. Međunarodna konvencija o uklanjanju svih oblika rasne diskriminacije
7. Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima i opcioni
8. Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima
9. Konvencija o uklanjanju svih oblika diskriminacije u odnosu na žene
10. Konvencija protiv mučenja i drugih surovih, nehumanih ili ponižavajućih tretmana ili kažnjavanja
11. Evropska konvencija o sprečavanju mučenja, nehumanog ili ponižavajućeg tretmana ili kažnjavanja
12. Konvencija o pravima djeteta
13. Međunarodna konvencija o zaštiti prava svih radnika migranata i članova njihovih porodica
14. Evropska povelja o regionalnim jezicima i jezicima manjina
15. Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina

Također, diskriminacija je zabranjena i po bilo kojem osnovu, a direktno se navode: spol, rasa, boja kože, jezik, vjera, političko i

drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, povezanost sa nacionalnom manjinom, vlasništvo, rođenje. Odredba završava neograničavajućim bilo kojim „drugim statusom”.

Specifičnost ustavnog rješenja zabrane diskriminacije, prvenstveno njegova efektivnost, osigurana je primjenom instituta Evropske konvencije o ljudskim pravima i osnovnim slobodama čije odredbe imaju prednost nad svim domaćim zakonima. Naime, Ustav BiH ima proklamirana načela zaštite ljudskih prava i osnovnih sloboda prvenstveno na način da se Evropska konvencija sa protokolima direktno primjenjuje u Bosni i Hercegovini i ima supremaciju nad svim domaćim propisima, a po pitanju diskriminacije bitno je imati u vidu da je predviđena direktna primjena i prioritet člana 14 Evropske konvencije:

Uživanje prava i sloboda predviđenih ovom konvencijom osigurava se bez diskriminacije po bilo kojoj osnovi, kao što su spol, rasa, boja, jezik, vjera, političko i drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, povezanost sa nacionalnom manjinom, vlasništvo, rođenje ili drugi status.

Međutim, bitno je naglasiti da Ustav Bosne i Hercegovine sadrži protivrječna rješenja upravo u vezi sa pitanjem diskriminacije. Naime, dok je članom II diskriminacija bilo kojeg građanina i po bilo kojem osnovu zabranjena, u članovima IV i V Ustav normira diskriminaciju pri provođenju izbora za Predsjedništvo Bosne i Hercegovine i Dom naroda Parlamentarne skupštine. Tako Ustav protivrječi samom sebi jer na jednom mjestu garantira najviše standarde zaštite od diskriminacije, a na drugom dozvoljava diskriminaciju pojedinih kategorija građana, kojom su te kategorije, kao grupe, zbog svoje nacionalne pripadnosti ili njenog odsustva, izuzete iz uživanja pojedinih osnovnih ljudskih prava.

Diskriminacija u krivičnim zakonima

Kada je riječ o krivičnim zakonima, na nivou oba entiteta i Distrikta Brčko, diskriminacija je definirana u dijelu koji se odnosi na krivična djela protiv slobode i prava (čovjeka) i građanina, gdje se sankcionira krivično djelo povrede ravnopravnosti (čovjeka) i građanina (član 145 Kaznenog zakona BiH, 177 Krivičnog zakona FBiH, 162 Krivičnog zakona RS-a i 174 Krivičnog zakona Brčko Distrikta BiH).

U suštini, osnovna obilježja krivičnog djela specifičnog oblika diskriminacije građanina su identična, a jedina je razlika u osobama koje ovo djelo mogu počinuti, te u obliku i visini kazne. Na nivou Bosne i Hercegovine, krivično djelo diskriminacije može počinuti samo službena ili odgovorna osoba, dok na ostalim nivoima počinitelj može biti svaka osoba.

1. Službena ili odgovorna osoba u institucijama BiH koja na osnovu razlike u rasi, boji kože, nacionalnoj ili etničkoj pripadnosti, vjeroispovijesti, političkom ili drugom uvjerenju, spolu, seksualnom opredjeljenju, jeziku, obrazovanju, društvenom položaju ili socijalnom porijeklu uskrati ili ograniči građanska prava utvrđena Ustavom BiH, ratificiranim međunarodnim ugovorom, zakonom BiH, drugim propisom BiH ili općim aktom BiH, ili koji na osnovu ove razlike ili pripadnosti ili kojeg drugog položaja daje građanima neopravdane povlastice ili pogodnosti,

kaznit će se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina.

2. Službena ili odgovorna osoba u institucijama BiH koja suprotno propisima BiH o ravnopravnoj upotrebi jezika i pisama konstitutivnih naroda i ostalih koji žive na teritoriji BiH, uskrati ili ograniči građaninu da pri ostvarivanju svojih prava ili pri obraćanju organima vlasti i institucijama BiH, privrednim društvima i drugim pravnim osobama upotrijebi svoj jezik ili pismo

kaznit će se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do jedne godine.

3. Službena ili odgovorna osoba u institucijama BiH koja uskrati ili ograniči pravo građanina na slobodno zapošljavanje na cijeloj teritoriji BiH i pod jednakim propisanim uvjetima,

kaznit će se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina. (član 145 Kaznenog zakona BiH)

Krivično djelo izazivanja nacionalne/narodnosne, rasne i vjerske mržnje, razdora i netrpeljivosti postoji isključivo u krivičnim zakonima entiteta i Brčko Distrikta BiH, ali ne i u Kaznenom zakonu BiH (član 163 Krivičnog zakona FBiH, 390 Krivičnog zakona RS-a i 160 Krivičnog zakona Brčko Distrikta BiH). Među ovim djelima postoji nekoliko razlika koje se prvenstveno odnose na različito postavljanje kažnjive zone ove inkriminacije, ali koje ni u kom slučaju ne utječu na njenu osnovnu suštinu i smisao.

1. Ko izaziva ili raspaljuje nacionalnu, rasnu ili vjersku mržnju, razdor ili netrpeljivost, ili širi ideje o superiornosti jedne rase ili naroda nad drugim kazniće se novčanom kaznom ili zatvorom do dvije godine.
2. Ako je djelo iz stava 1 ovog člana učinjeno prinudom, zlostavljanjem, ugrožavanjem sigurnosti, izlaganjem poruzi nacionalnih, etničkih ili vjerskih simbola, oštećenjem tuđih stvari, sknavljenjem spomenika, spomen-obilježja ili grobova, učinilac će se kazniti zatvorom od šest mjeseci do pet godina.
3. Ako je usljed djela iz stava 1 i 2 ovog člana došlo do nereda, nasilja ili drugih teških posljedica za zajednički život naroda i ostalih koji žive u RS-u, kazniće se zatvorom od jedne do osam godina.
4. Materijal i predmeti koji nose poruke iz stava 1 ovog člana, kao i sredstva za njihovu izradu, razmnožavanje ili rasturanje, oduzeće se. (član 390 Krivičnog zakona RS-a)

Činjenica da se krivični postupci vode isključivo po zahtjevu ovlaštenog tužioca, kao i da nema ustrojenih evidencija ni za jednu antidiskriminacijsku oblast onemogućava praćenje ove vrste aktivnosti. Iako je govor mržnje – drugi naziv za krivično djelo izazivanja nacionalne, rasne i vjerske mržnje, razdora i netrpeljivosti – sve više izražen u svakodnevnom životu, to ne pokazuje aktivnost tužilaštva.

Zakon o zabrani diskriminacije BiH

Ustavna odredba o zabrani diskriminacije bila je pretpostavka za uvrštavanje antidiskriminacijske odredbe u veliki broj zakona, između ostalih u Zakon o ravnopravnosti spolova i Zakon o radu, ali je tek usvajanjem Zakona o zabrani diskriminacije Bosne i Hercegovine, koji predstavlja konceptualno potpuno nov pristup pravnom sistemu evropskog tipa, omogućena djelotvorna sudska zaštita diskriminiranih osoba.

Zakon o zabrani diskriminacije Bosne i Hercegovine, koji je stupio na snagu jula 2009. godine, osigurava zaštitu i promoviranje ljudskih prava i sloboda, stvara uvjete za ostvarivanje jednakih prava i mogućnosti i uređuje sistem zaštite od diskriminacije na osnovu rase, etničke pripadnosti, boje kože, spola, jezika, vjere, političkog ili drugog uvjerenja, nacionalnog ili socijalnog porijekla, imovinskog stanja, članstva u sindikatu ili drugom udruženju, obrazovanja, društvenog položaja, bračnog ili porodičnog statusa, trudnoće i materinstva, dobi, zdravstvenog stanja, invaliditeta, genetskog naslijeđa, veze s nacionalnom manjinom, rodnog identiteta, izražavanja ili spolne orijentacije kao i po svakom drugom osnovu.

Diskriminacija, kao opći pojam, definirana je veoma široko te nema osobe koja nije obuhvaćena ovom odredbom.

(1) Diskriminacijom će se, u smislu ovog zakona, smatrati svako različito postupanje, uključujući svako isključivanje, ograničavanje ili davanje prednosti utemeljeno na stvarnim ili pretpostavljenim osnovama prema bilo kojem licu ili grupi lica na osnovu njihove rase, boje kože, jezika, vjere, etničke pripadnosti, nacionalnog ili socijalnog porijekla, veze s nacionalnom manjinom, političkog ili drugog uvjerenja, imovnog stanja, članstva u sindikatu ili drugom udruženju, obrazovanja, društvenog položaja i pola, polnog izražavanja ili orijentacije, kao i svaka druga okolnost koja ima za svrhu ili posljedicu da bilo kojem licu onemogućući ili ugrožava priznavanje, uživanje ili ostvarivanje, na ravnopravnoj osnovi, prava i sloboda u svim oblastima javnog života.

(2) Zabrana diskriminacije primjenjuje se na sve javne organe kao i na sva fizička ili pravna lica, i u javnom i u privatnom sektoru, u svim oblastima, a naročito: zaposlenja, članstva u profesionalnim

organizacijama, obrazovanja, obuke, stanovanja, zdravstva, socijalne zaštite, dobara i usluga namijenjenih javnosti i javnim mjestima, te obavljanja privrednih aktivnosti i javnih usluga. (član 2)

Suštinski, svako različito postupanje ili neopravdano pravljenje razlike prema pojedincu ili grupi, a u vezi sa njihovim ličnim svojstvima je diskriminacija, koja se u pravilu ogleda u isključivanju, ograničavanju ili davanju prednosti, što znači da se određenim postupcima jedni dovode u bolji/gori položaj u odnosu na druge.

Zakon pruža punu zaštitu osobama koje smatraju da su diskriminirane po bilo kojem osnovu i daje im pravo da posebnom tužbom traže da sud opće nadležnosti utvrdi i sankcionira povredu, da se takvo ponašanje zabrani i ukloni, te naknadi nastala šteta.

(1) Osoba ili grupa osoba koje su izložene bilo kojem obliku diskriminacije, prema odredbama ovog zakona, ovlašteni su podnijeti tužbu i tražiti:

- a) utvrđivanje da je tuženik povrijedio tužiteljevo pravo na jednako postupanje, odnosno da radnja koju je poduzeo ili propustio može neposredno dovesti do povrede prava na jednako postupanje (tužba za utvrđivanje diskriminacije);
- b) zabranu poduzimanja radnji kojima se krši ili može prekršiti tužiteljevo pravo na jednako postupanje, odnosno da se izvrše radnje kojima se uklanja diskriminacija ili njene posljedice (tužba za zabranu ili otklanjanje diskriminacije);
- c) da se naknadi materijalna i nematerijalna šteta uzrokovana povredom prava zaštićenih ovim zakonom (tužba za naknadu štete);
- d) da se presuda kojom je utvrđena povreda prava na jednako postupanje na trošak tuženika objavi u medijima, u slučaju kada je diskriminacija počinjena kroz medije (štampane, printane i elektronske), odnosno bilo koje vrste. (član 12)

Odlučujući o tužbi sud primjenjuje procesna pravila određena posebnim zakonima, uz izuzetak odredbi o teretu dokazivanja, u kom slučaju se, kada tužilac učini vjerovatnim postojanje diskriminacije, ima primijeniti načelo, inače preuzeti evropski standard, prelaska „tereta dokazivanja” sa tužitelja na navodnog počinioca diskriminacije, odnosno tuženog.

(1) U slučajevima kada osoba ili grupa osoba navode činjenice u postupku iz člana 12 ovog zakona, potkrepljujući navode o tome da je zabrana diskriminacije prekršena, navodni prekršilac dužan je dokazati da nije prekršio načelo jednakog postupanja ili zabrane diskriminacije u predmetu rasprave. (član 15)

Drugi evropski standard ugrađen u Zakon o zabrani diskriminacije jest mogućnost podnošenja kolektivne tužbe za zaštitu od diskriminacije više lica, koju u ime diskriminiranih mogu podnijeti udruženja, tijela, ustanove ili druge organizacije registrirane u skladu s propisima koji reguliraju udruživanje građana u Bosni i Hercegovini, a koje imaju opravdani interes za zaštitu interesa te određene grupe ili se u okviru svoje djelatnosti bave zaštitom od diskriminacije određene grupe lica.

Udruženja, tijela, ustanove ili druge organizacije koje su registrirane u skladu s propisima koji reguliraju udruživanje građana u Bosni i Hercegovini, a imaju opravdani interes za zaštitu interesa određene grupe ili se u okviru svoje djelatnosti bave zaštitom od diskriminacije određene grupe lica, mogu podnijeti tužbu protiv lica koje je povrijedilo pravo na jednako postupanje ako učine vjerovatnim da je postupanjem tuženog povrijedeno pravo na jednako postupanje većeg broja lica koja uglavnom pripadaju grupi čija prava tužilac štiti. (član 17)

Članovima 16 i 17 Zakona, koji predviđaju mogućnost učešća trećih lica u postupku, te podnošenje kolektivnih tužbi, praktično je otvorena mogućnost za vođenje *strateških parničnih postupaka*. Za pokretanje i vođenje ovakvih predmeta potrebno je da grupa osoba koja je izložena bilo kojem obliku diskriminacije ili organizacija koja se bavi zaštitom od diskriminacije određene grupe osoba pokrene tužbu protiv lica koje je povrijedilo pravo na jednako postupanje.

Ciljevi su ovakvih postupka da se kroz podizanje tužbi i vođenje postupka ukaže na potrebu izmjena zakona ili prakse koji su diskriminirajući, da se ukaže na posebno važne slučajeve diskriminacije koji pogađaju veći broj osoba ili grupu osoba ili se koriste kao dio strategije zagovaranja koje imaju za cilj izvršiti utjecaj na širu zajednicu. Vođenje ovakvih postupaka osigurava širu zaštitu ljudskih

prava ne samo onih koji su u specifičnom slučaju diskriminacije oštećeni, već i onih osoba i grupa koje nisu u mogućnosti da se same zaštite vođenjem pojedinačnih postupaka.

Bitna odredba Zakona je i ona o zabrani viktimizacije, kojom se onemogućava da osoba koja je prijavila diskriminaciju ili učestvuje, odnosno je učestvovala u postupku za zaštitu od diskriminacije trpi bilo kakve posljedice svoga činjenja. U ovakvim slučajevima nije riječ o diskriminaciji, odnosno posebnom obliku diskriminacije, već se radi o povredi člana 18 i stoga nije moguće primijeniti odredbe koje se odnose na diskriminaciju.

Nijedno lice koje je prijavilo diskriminaciju ili učestvovalo u pravnom postupku za zaštitu od diskriminacije neće trpjeti nikakve posljedice zbog takvog prijavljivanja ili učestvovanja. (član 18)

Institucije nadležne za zaštitu od diskriminacije

Bez obzira na to što je Zakonom o zabrani diskriminacije kao centralna institucija za primjenu antidiskriminacijskog postupka određena Institucija ombudsmena za ljudska prava, a vrlo značajnu ulogu u ovom kontekstu ima i Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice, jedina mogućnost zaštite leži u sudskom postupku pred nadležnim sudovima. Činjenica je da je i nakon više od dvije godine od usvajanja Zakona o zaštiti od diskriminacije i stvaranja uvjeta za direktnu institucionalnu zaštitu broj predmeta pred sudovima minoran, a samo se rijetke žrtve diskriminacije odlučuju za iznošenje problema u javnost.

acijskim slučajevima kako u procesnom tako i u materijalno-pravnom smislu sofisticirano, traži određena posebna znanja profesionalaca (advokata, sudija) koji se njima bave i, u krajnjoj liniji, nije jeftino. Uz to treba imati u vidu izuzetno velik, milionski broj zaostalih predmeta na sudovima, tako da je pojam hitnosti, zakonom određen za ovu vrstu postupaka, izuzetno relativan, a to se vidi i po tome što predmeti ove vrste nemaju nikakav prioritet pred bilo kojim drugim predmetom na sudu. Također, odsustvo Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći, koji bi bio efikasan, daljnja je zapreka za obraćanje žrtava sudovima.

Institucija ombudsmena za ljudska prava BiH [/www.ombudsmen.gov.ba/](http://www.ombudsmen.gov.ba/)

Centralna institucija nadležna za primjenu Zakona o zabrani diskriminacije je Institucija ombudsmena za ljudska prava BiH (Institucija ombudsmena). Zakonom je predviđeno da institucija bude ključno tijelo u borbi protiv diskriminacije – da, između ostalog, zaprima pojedinačne i grupne žalbe u vezi s diskriminacijom, donosi odluku da ne prihvati žalbu ili da pokrene postupak istraživanja, daje fizičkim i pravnim licima potrebna obavještenja o njihovim pravima i obavezama, te o mogućnostima sudske i druge zaštite.

Također, Institucija bi trebala i prikupljati i analizirati statističke podatke o slučajevima diskriminacije, podnositi godišnji, a prema potrebi i vanredne izvještaje o pojavama diskriminacije Parlamentarnoj skupštini BiH, Parlamentu Federacije BiH, Narodnoj skupštini Republike Srpske i Skupštini Brčko Distrikta BiH; informirati javnost o pojavama diskriminacije, te, na vlastitu inicijativu, provoditi istraživanja u oblasti diskriminacije i drugo.

Žrtva diskriminacije u mogućnosti je da, putem obrasca koji je (isključivo) dostupan na web stranici Institucije, podnese žalbu o navodnoj diskriminaciji. Na samoj žalbi podnosiocu vrlo jasno je potcrtano: „i dalje ste obavezni koristiti redovne zakonske procedure i poštovati rokove utvrđene zakonom za korištenje pravnih sredstava pred sudovima i/ili organima uprave. Institucija ombudsmena je jedino u mogućnosti dati preporuku ili savjetovati žalitelje kako da iskoriste raspoloživa pravna sredstva, odnosno uputiti na odgovarajuće institucije.”

Postupak po žalbi uvijek je dugotrajan i često neadekvatan zbog načina odlučivanja konsenzusom tri ravnopravna ombudsmena, a ostali mehanizmi predviđeni Zakonom, posebno saradnja sa organizacijama koje se bave zaštitom ljudskih prava, u potpunosti je izostala.

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH

[/http://www.mhrr.gov.ba](http://www.mhrr.gov.ba)

Ministarstvo za ljudska prava BiH bilo je dužno da u roku od 90 dana, od dana stupanja na snagu Zakona o zabrani diskriminacije, utvrdi i donese pravilnik o načinu prikupljanja podataka o predmetima diskriminacije u Bosni i Hercegovini, te da definiira sadržaj i izgled upitnika za prikupljanje podataka o predmetima diskriminacije kao i ostala pitanja koja se odnose na postupak prikupljanja potrebnih podataka. To do danas nije učinjeno.

Nema zvaničnih podataka o pojavama i obimu diskriminacije, niti je podnesen godišnji izvještaj Vijeću ministara BiH, a ni posebni izvještaji Parlamentarnoj skupštini, koji bi sadržavali prijedlog mjera za sprečavanje i suzbijanje diskriminacije u Bosni i Hercegovini. Zakonska odredba o ulozi ministarstva u sistemu borbe protiv diskriminacije izuzetno je značajna sa aspekta prikupljanja i evidentiranja svih eventualnih slučajeva diskriminacije na jednom mjestu, jer je, prije svega, trebala omogućiti da se utvrdi nivo diskriminacije u bosanskohercegovačkom društvu.

Također, na osnovu tako prikupljenih podataka mogle bi se sačiniti nužne zakonske i druge mjere, putem kojih bi se adekvatno smanjila i spriječila diskriminacija u bilo kojem obliku.

Sudovi

Žrtve diskriminacije mogu zahtijevati da se o njihovim pravima i satisfakciji odluči u sudskom postupku na osnovu pozitivnih propisa građanskog prava. Za postupanje po ovim tužbama, u prvom i drugom stepenu, nadležni su raspravljati sudovi opće mjesne nadležnosti, a kako je to propisano u zakonima o sudovima oba entiteta i Distrikta Brčko BiH.

Na prvostepenu odluku suda moguće je uložiti žalbu, a u antidiskriminacijskim postupcima uvijek je dozvoljena revizija. Tek nakon iscrpljivanja navedenih redovnih i vanrednih pravnih lijekova, što može trajati i više godina, protiv odluka redovnih sudova moguće je podnijeti apelaciju Ustavnom sudu BiH isključivo zbog kršenja nekog od prava pobrojanih u Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima i temeljnim slobodama. Tek nakon toga žrtva diskriminacije koja nije dobila satisfakciju u okviru pravosudnog sistema Bosne i Hercegovine u mogućnosti je obratiti se Sudu za ljudska prava u Strasbourgu. U ovom je slučaju postupak po inicijalnoj tužbi izuzetno dug, a u postupku pred Ustavnim sudom i Sudom za ljudska prava i pravno veoma zahtjevan.

Žrtve krivičnih djela sa elementima diskriminacije imaju isključivo mogućnost obratiti se policiji i nadležnom tužiocu, koji je jedini ovlašten da pokrene istragu i inicira pokretanje krivičnog postupka podnošenjem optužnog akta.

MEDIJI I DISKRIMINACIJA

Mediji o diskriminaciji

Kada mediji u svojim sadržajima podstiču netrpeljivost i neravnopravnost važnu ulogu u suprotstavljanju takvim medijskim praksama imaju ne samo institucije koje reguliraju rad medija nego i sami građani. No, da bi građani imali dovoljno saznanja o tome što je diskriminacija i kršenje principa jednakog postupanja, da bi dobili podsticaj da se aktivno uključe u javnu raspravu o tom društvenom problemu i zahtjevaju djelotvornost nadležnih institucija, važnu ulogu igraju mediji i način kako izvještavaju u diskriminaciji i mogućnostima za njeno suzbijanje.

Mediji mogu širiti saznanja o neprihvatljivim praksama i slučajevima diskriminacije, dati glas žrtvama diskriminacije, tražiti odgovore i time podstaći nadležne službe da rade svoj posao. Na taj način mogu mediji postati važan generator ostvarivanja načela jednakost i jednakih mogućnosti u društvu.

Odluka o tome da li će neki medij obraćati pažnju na različite vrste i dimenzije diskriminacije sastavni je dio uredničke politike svakog medija. Iako se možda podrazumijeva, ta je odluka na probi već kod izbora novinara, novinarskog žanra, količine prostora, rubrike, termina objave, naslova i niza drugih uredničkih odluka kada je riječ o temi koja se tiče diskriminacije.

Budući da su oni koji podstiču ili vrše diskriminaciju često nosioci društvene ili političke moći, odnos koji vlasnik medija ima s tim centrima može utjecati na to kako (i da li) će medij izvijestiti o diskriminaciji.

Ako se, naprimjer, sazna da gradske vlasti grade objekte za „ugrožene kategorije stanovništva” na kraju grada, zadatak je medija da saznaju da li ima elemenata diskriminacije u ovim aktivnostima. Također, potrebno je dati i dodatne informacije/pojašnjenja od onih institucija

koje rade na sprečavanju diskriminacije, kao i od samih pripadnika tih zajednica – da li su oni zadovoljni tim aktivnostima, da li je sve u skladu sa dogovorom, njihovim potrebama itd.

Na takav način mediji mogu pomoći u prepoznavanju, onemogućavanju ili sankcioniranju diskriminacijskog djelovanja i postupaka, a istovremeno mogu pružiti mogućnost pojedincima i grupama koje su žrtve nejednakog tretmana da progovore o svom položaju i iskustvima diskriminacije koja su imali. Medijski prilozi o diskriminaciji moraju sadržavati pravna tumačenja, ali je jednako važno i da predstave konkretne slučajeve diskriminacije i njihove posljedice.

Zbog toga je važno da novinari i novinarka uvijek uključe predstavnike i predstavnice ugroženih/marginaliziranih grupa, odnosno da odgovorno i bez predrasuda uspostave s njima kontakte. Pri tome je naročito osjetljivo područje uključivanje izjava žrtava diskriminacije u novinarske priloge. Žrtve se, naime, rijetko odlučuju za javno nastupanje jer se boje posljedica. U tom slučaju, sagovornike morate upozoriti na moguće posljedice objave nekog priloga i dogovoriti se s njima o spominjanju detalja iz razgovora ili dokumenata, te o spominjanju punih imena samoga sagovornika kao i drugih osjetljivih podataka. Pošteno i odgovorno predstavljanje činjenica, kao i pažljiv izbor riječi i izjava sagovornika, za izvještavanje o diskriminaciji vrlo su važni.

Treba nastojati cjelovito i objektivno prikazati važne činjenice i aktere, te izbjegavati senzacionalistički i pojednostavljen odnos prema ovakvim temama. Pri tome, različite novinarske vrste i žanrovi mogu biti prikladni za priču – od reportaže do portreta, intervjua, dokumentarnih emisija i tematskih okruglih stolova.

Pristup koji je neprimjeren izvještavanju o ovoj temi jeste izbor sagovornika poznatih po govoru mržnje ili dopuštanje anonimnih komentara (telopi, telefonska uključivanja, nekontrolirani komentari na web portalima) o pitanjima povezanim s temeljnim ljudskim pravima. Na taj način se javnosti ne pruža informacija, već se zapravo kreira medijski šou, koji reproducira konflikt i stvara dodatni poligon za izražavanje i podsticanje ekstremnih stavova, a on često vodi ka ponižavanju i verbalnom linču osoba koje su žrtve diskriminacije.

Sporne medijske prakse se, između ostalog, odražavaju u tome da mediji o manjinskim grupama najčešće izvještavaju kada dođe do konfliktnih situacija. Kada je u toku rasprava o temama koje se smatraju važnim za cijelo društvo, predstavnici tih manjinskih i deprivilegiranih društvenih grupa vrlo rijetko imaju priliku govoriti. Čak i u priložima o temama koje se tiču manjinskih grupa često dominiraju sagovornici izvan tih grupa, dok glas manjine nije, odnosno jedva da je, predstavljen.

Često se događa i to da novinari nisu oni koji u medijima šire govor mržnje, podstiču ili opravdavaju diskriminatorne akcije, nego to čine akteri s kojima novinari razgovaraju. Jedan od takvih slučajeva u Bosni i Hercegovini jesu i već spomenuti pokušaj organiziranja Queer Sarajevo Festivala 2008. godine i nemiri u Širokom Brijegu 2009. godine. Najčešći izvor govora mržnje bili su upravo sagovornici i sagovornice, kroz intervjue, ankete i sl. Govoru mržnje, odnosno izjavama koje su huškale na nasilje, dao se veliki prostor, bez ikakve reakcije ili ograđivanja koje bi iskazalo uredništvo i novinari.

U tim slučajevima svu odgovornost za širenje govora mržnje i podsticanje, odnosno opravdavanje diskriminatornih radnji, ne možemo prenijeti na sagovornike u tekstovima ili emisijama. Novinari i urednici odlučuju o sadržaju medija i mogu – i u slučaju intervjua ili izjave uživo – sagovornika prekinuti, upozoriti na norme ili čak prekinuti intervju ako se sagovornik ne osvrće na upozorenja, čime se publika upoznaje sa glavnim porukama nekog događaja a istovremeno se upozorava na njegove sporne dimenzije.

MARGINE DRUŠTVA – diskriminacija i bosanskohercegovački mediji

Biti na margini znači biti sporedan, neutjecajan, uskraćen za socijalna, ekonomska, politička i kulturna prava. Marginaliziranost podrazumijeva otežan pristup institucijama i drugim mehanizmima socijalne integracije. U društveno marginalizirane grupe ubrajaju se: žene, LGBTIQ osobe, djeca, mlade osobe, stare osobe, raseljene osobe, povratnici/e, osobe sa invaliditetom, siromašni/e, beskućnici/e, nezaposlene osobe, nacionalne/rasne/vjerske manjine, maloljetni/e delikventi/ce, žrtve zločina, osobe zaražene HIV-om/AIDS-om, ovisnici/e, jednoroditeljske porodice itd. Marginalizirane osobe često su izložene višestrukoj diskriminaciji.

Iako se, formalno-pravno gledajući, Zakonom o zabrani diskriminacije uspostavlja okvir za ostvarivanje istih prava i mogućnosti svih građana i građanki Bosne i Hercegovine, svakodnevno svjedočimo društvenom isključivanju i diskriminiranju drugih i drugačijih. Bitno je upozoriti i na ulogu medija u utišavanju, ignoriranju i stigmatiziranju marginaliziranih i ranjivih grupa te ukazati na značaj društveno odgovornog izvještavanja.

Regulacija medija

Zakon o zabrani diskriminacije BiH ne nudi definiciju govora mržnje, ali propisuje mogućnost podnošenja tužbe od osoba izloženih bilo kojem obliku diskriminacije, i to radi utvrđivanja diskriminacije, zabrane ili otklanjanja diskriminacije te nadoknade štete. Međutim, kada sagledamo sudsku praksu u Bosni i Hercegovini, evidentno je da od završetka rata do danas nije održano nijedno suđenje za krivično djelo zločina iz mržnje ili za krivično djelo govora mržnje.

Međunarodni dokumenti iz oblasti ljudskih prava naglašavaju potrebu sprečavanja govora mržnje, jer on potiče, opravdava ili veliča diskriminaciju na različitim osnovama. Bosna i Hercegovina se, kao potpisnica najvažnijih dokumenata Ujedinjenih naroda i Vijeća Evrope, obavezala na poštivanje i provođenje svih temeljnih načela iz tih dokumenata. Pri definiranju govora mržnje najbolje je pozvati se na Preporuke Vijeća Evrope (Preporuka br. R(97)20 o govoru mržnje: „Govor mržnje podrazumijeva sve oblike izražavanja koji šire, raspiruju, podstiču ili pravdaju rasnu mržnju, ksenofobiju, antisemitizam ili druge oblike mržnje zasnovane na netoleranciji, uključujući tu i netoleranciju izraženu u formi agresivnog nacionalizma i etnocentrizma, diskriminacije i neprijateljstva prema manjinama i ljudima imigrantskog porijekla.”

Medijsko izvještavanje u Bosni i Hercegovini nadgledaju i prate Regulatorna agencija za komunikacije i Vijeće za štampu BiH, koji, Kodeksom za emitovanje radio i televizijskog programa i Kodeksom za štampu, definiraju i reguliraju problem diskriminacije i govora mržnje/huškanja. No, dok RAK ima mogućnost sankcioniranja, VZŠ predstavlja samoregulatorno tijelo te se sporovi mogu riješiti pravom na odgovor, objavljivanjem ispravke, izvinjenjem i demantijem.

„Razbojnici romske nacionalnosti” i „retardirane maloljetnice” – kako bosanskohercegovački mediji izvještavaju o manjinama

Romi, kao najmnogobrojnija nacionalna manjina u Bosni i Hercegovini, suočavaju se sa nizom poteškoća u ostvarivanju svojih osnovnih ljudskih prava, zagarantiranih Ustavom BiH. Njihov je položaj izrazito nepovoljan u oblasti obrazovanja, stanovanja, zapošljavanja i zdravstvene zaštite. Diskriminacija Roma proizlazi iz duboko ukorijenjenih predrasuda i stereotipa koje mediji, u većini slučajeva, ne nastoje problematizirati. Stereotipni medijski prikazi Roma kao „razbojnika” i „prosjaka” dodatno doprinose njihovoj marginalizaciji.

Zabrinjavajući je broj članaka u crnoj hronici koji sadržava sintagmu „razbojnici romske nacionalnosti”. Tako, naprimjer, *Nezavisne novine* navode kako su, prema njihovim saznanjima, „osumnjičeni razbojnici romske nacionalnosti uhapšeni zahvaljujući brzom akciji pripadnika većeg broja banjalučkih policijskih stanica koji su na vrijeme prepoznali osumnjičene i uhapsili ih”.² I u samom podnaslovu istaknuta je nacionalna pripadnost navodnih izvršitelja krivičnog djela: „Dvojica Roma u banjalučkom naselju Ponir mučki napali Petru Čolić”.

Oslobođenje također u crnoj hronici nudi analizu problema „džeparenja” u sarajevskim tramvajima te kao „osvježeno” u radu džeparoša” navode Romkinje: „Romkinje se obično kreću u grupi, prva, dok prosi, stvara gužvu, a to koriste njene pomoćnice koje iz džepova, torbi ili ruksaka izvlače novac”.³ Nacionalna pripadnost ostalih džeparoša se ne navodi, te se stječe dojam da je nacionalna pripadnost izvršitelja/ica krivičnog djela u direktnoj vezi sa slučajem o kojem se izvještava, iako autor/ica teksta (potpisan/a inicijalima) ne navodi argumente kojima bi to potkrijepio/la.

Isticanje nacionalne pripadnosti Roma prilikom izvještavanja o kriminalnim radnjama postaje šablon, čak i kada je riječ o

2 Nikola Morača, „Iza rešetaka serijski razbojnici”, *Nezavisne novine*, 24. oktobar 2009, str. 16.

3 D. P., „Putnici u tramvajima na meti džeparoša”, *Oslobođenje*, 22. septembar 2008, str. 20.

maloljetnicima/ama, čiji je identitet, prema članu 11 Kodeksa za štampu, potrebno zaštititi i ne otkrivati ni pod kakvim okolnostima, naročito kada je riječ o djeci mlađoj od 15 godina. Uprkos tome, *Dnevni avaz* navodi: „Četiri maloljetna pripadnika romske nacionalnosti pokušala su u utorak oko 15 sati opljačkati apoteku 'Leko' koja se nalazi u Titovoj ulici broj 60.”⁴

Nezavisne novine idu još i dalje i u tekstu naslovljenom „Uhapšena dva maloljetna Roma”⁵ otkrivaju inicijale maloljetnika, od kojih je jedan mlađi maloljetnik, čime direktno krše Kodeks za štampu. Također, u senzacionalistički obojenom tekstu otvoreno se spekulira o identitetu maloljetnika: „Neslužbeno doznajemo da se radi o bliskim rođacima Fehima Alića, kojeg je u augustu prošle godine u dvorištu njegove kuće u tuzlanskom naselju Husino ubio Mehičićev sin Miki.”

Još jedan primjer tendencioznog i diskriminirajućeg izvještavanja o Romima je tekst pod naslovom „Maloljetni Romi napadaju učenike”, objavljen u *Nezavisnim novinama*,⁶ u kojem se navode imena potencijalnih počinitelja kaznenog djela, iako je riječ o maloljetnicima. Također, njihova nacionalna pripadnost dodatno je potcrtana u tekstu: „Šest osoba romske nacionalnosti prekuče oko 12.30 na autobusnoj stanici u blizini SKPC Mejdan u Tuzli izvršili su razbojništvo nad maloljetnim Elvisom S. (16) iz Tuzle. Policija je dan kasnije, kada je žrtvin otac prijavio slučaj, identifikovala jednog od izvršilaca Sanela F. (14)”. U nastavku se spominju inicijali ostalih maloljetnika: „Osim Sanela F, policija je kao počinitelje identifikovala H. M. (15) i A. A. (13) iz Tuzle.”

Postavlja se pitanje da li je njihova nacionalna pripadnost odlučujuća za ono o čemu se izvještava? Da su isto krivično djelo izvršili maloljetni Srbi, Hrvati ili Bošnjaci, da li bi ta činjenica bila jednako istaknuta?

Maloljetni Romi i Romkinje izloženi su višestrukog diskriminaciji, što

4 B. C., „Službenica apoteke 'Leko' zadržala lopova”, *Dnevni avaz*, 31. decembar 2009, str. 41–42.

5 Jasmina Šarac, „Uhapšena dva maloljetna Roma”, *Nezavisne novine*, 20. juli 2010, str. 10.

6 J. Š., „Maloljetni Romi napadaju učenike”, *Nezavisne novine*, 3. april 2009, str. 10.

je vidljivo i u članku *Nezavisnih novina* u kojem autor/ica odlučuje zaštititi identitet maloljetnika neromske nacionalnosti, a otkriti inicijale i nacionalnu pripadnost maloljetne Romkinje: „Djevojčica J. Š. romske nacionalnosti i jedan dječak iz Zenice privedeni su juče zbog sumnje da su u srijedu opljačkali zeničku sportsku kladionicu 'Bet Live', potvrđeno je juče u policiji”.⁷ U nastavku teksta spominje se i majka djevojčice te tako saznajemo njeno prezime.

Iako se u članu 4 Kodeksa za štampu BiH jasno navodi da „novine i periodična izdanja moraju izbjeći prejudicirane i uvredljive aluzije na nečiju etničku grupu, nacionalnost, rasu, religiju, spol, seksualnu opredijeljenost, fizičku ili mentalnu bolest ili onesposobljenost”⁸, mediji su i dalje skloni isticanju nacionalne pripadnosti Roma prilikom izvještavanja o kriminalnim radnjama. Na taj način mediji doprinose učvršćivanju predrasuda o Romima kao osobama koje se najčešće dovode u vezu sa socijalno neprihvatljivim ponašanjem, nasilništvom i kriminalom.

Pored stereotipnog i diskriminatornog predstavljanja Roma, problematičan je i pasivan odnos prema specifičnim problemima ove populacije. Mediji uglavnom samo konstatiraju činjenično stanje, a ne nastoje problem sagledati iz višestrukih perspektiva i tako povećati informiranost javnosti o problemima sa kojima se Romi svakodnevno suočavaju. Veoma je važno da mediji prepoznaju svoju ulogu u borbi protiv marginalizacije i diskriminacije Roma promocijom pozitivnih primjera te zagovaranjem pitanja značajnih za ovu populaciju.

„Retardirane maloljetnice” – izvještavanje o osobama sa invaliditetom i poteškoćama u razvoju

Socijalno uključivanje osoba sa invaliditetom i dalje je na nezadovoljavajućem nivou, o čemu svjedoči i neadekvatna terminologija koju mediji upotrebljavaju kada izvještavaju o ovoj

7 A. M., „Djeca opljačkala kladionicu”, *Nezavisne novine*, 31. oktobar 2008, str. 2.

8 Kodeks za štampu Bosne i Hercegovine, Vijeće za štampu u Bosni i Hercegovini, tekst dostupan na: <http://www.vzs.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=218:kodeks-za-tampu&catid=6:kodeks-za-tampu&Itemid=9>.

populaciji, kao i nepoznavanje problematike i zakonske regulative od značaja za ovu populaciju. Usljed nedovoljne senzibiliziranosti medija, često se koriste neprihvatljivi i uvredljivi termini, kao što su „bogalj”, „retardiran”, „hendikepiran” itd. Uobičajeno je i korištenje termina koji potječu od dijagnoza: autista, cerebralac, slijepac, paraplegičar, šizofreničar itd.

Organizacije koje se bave zaštitom i promocijom prava osoba sa invaliditetom preporučuju stavljanje naglaska na „osobu” prije nego na „invaliditet”, te termin „invalid” zamjenjuju prihvatljivijim „osoba sa invaliditetom”. Osobe sa invaliditetom uključuju osobe sa: fizičkim teškoćama (paraplegija, distrofija itd.), intelektualnim teškoćama (lake, umjerene, teže i teške intelektualne teškoće, Daunov sindrom, autizam itd.), mentalnim teškoćama (psihoza, šizofrenija itd.), senzornim teškoćama (teškoće vida, sluha itd.).

Djeca sa smetnjama u razvoju naročito su ranjiva kategorija. Porazan je broj tekstova u kojima se djevojčice sa intelektualnim teškoćama etiketiraju kao „retardirane maloljetnice” koje interes javnosti mogu izazvati samo u okviru crne hronike. Diskriminirajuća terminologija prisutna je u samim naslovima vijesti: „Silovana retardirana učenica” (*Nezavisne novine*), „Silovao retardiranu maloljetnicu” (*Nezavisne novine*), „Retardirana maloljetnica namamljena u stan i silovana” (*Oslobođenje*), „Retardirana 14-godišnjakinja natjerana na prostituciju” (*Dnevni avaz*).⁹

Pogrdno i uvredljivo etiketiranje djece doprinosi njihovoj društvenoj izolaciji i diskriminaciji te se na taj način krše osnovne odredbe Konvencije Ujedinjenih naroda o pravima djeteta. Prema ovoj konvenciji dijete je svako ljudsko biće koje nije navršilo osamnaest godina života. U Konvenciji se ističe da nijedno dijete ne smije biti izloženo proizvoljnom ili nezakonitom miješanju u njegovu privatnost niti nezakonitim napadima na njegovu čast i ugled, kao i da djeca

9 Jasmina Šarac, „Silovana retardirana učenica”, *Nezavisne novine*, 1. mart 2006, str. 37; E. B., „Silovao retardiranu maloljetnicu”, *Nezavisne novine*, 7. juli 2006, str. 13; E. B., „Retardirana maloljetnica namamljena u stan i silovana”, *Oslobođenje*, 23. novembar 2006, str. 38; Hasan Čalić, „Retardirana 14-godišnjakinja natjerana na prostituciju”, *Dnevni avaz*, 30. juni 2009, str. 19.

moraju imati pravo na zakonsku zaštitu protiv takvog miješanja ili napada. Također, Kodeksom za štampu Bosne i Hercegovine naglašava se potreba da novinari u tretiranju djece i maloljetnika trebaju postupati krajnje obazrivo poštujući Konvenciju o pravima djeteta i polazeći od najboljeg interesa djeteta.

Zabrinjavajuće je da djevojčice sa intelektualnim teškoćama zaokupljaju pažnju medija uglavnom kao žrtve seksualnog zlostavljanja. U Konvenciji o pravima osoba sa invaliditetom navodi se da su žene i djevojčice s invaliditetom često izložnije riziku od nasilja, ozljeđivanja, zlostavljanja, zapostavljanja ili nemarnog postupanja, maltretiranja ili izrabljivanja, kako u svojim domovima tako i izvan njih. Pristup ovoj tematici u pravilu je površan i senzacionalistički, bez nastojanja da se sagleda i zaštititi najbolji interes djeteta. Ne vodi se računa ni o zaštiti privatnosti te se često iznose informacije koje vode identifikaciji maloljetnika, bilo da je riječ o direktnom ili indirektnom otkrivanju identiteta (otkrivanjem imena, prezimena, inicijala, prebivališta, škole, rodbine ili drugih podataka na osnovu kojih se može zaključiti o kome je riječ).

Jedan od primjera diskriminacije i kršenja prava djeteta jeste tekst objavljen u listu *Dnevni avaz*,¹⁰ u kojem se govori o maloljetnoj djevojčici koja je nakon seksualnog zlostavljanja rodila dijete koje je „odbila prihvatiti” jer je „na svijet došlo poslije brojnih silovanja koja je nad njom izvršilo”, kako je ocu ispričala, „čak sedamnaest osoba”. Tekst je objavljen pod naslovom „Djevojčica, žrtva brojnih silovanja, ostavila tek rođenu bebu”, uz tabloidnu najavu na naslovnici: „Ekskluzivno: Šokantna priča 16-godišnjakinje iz Gnojnice kod Lukavca; Djevojčicu silovalo 17 ljudi!”.

Korištenjem termina „ekskluzivno” i „šokantno” te navođenjem tačnog broja potencijalnih počinitelja krivičnog djela silovanja, nastoji se zaokupiti interes javnosti. U nastavku teksta, iako je riječ o maloljetnoj osobi, objavljeno je ime djevojčice, inicijal prezimena, puno ime i prezime oca, mjesto prebivališta te detaljan, gotovo pornografski,

¹⁰ Hasan Čalić, „Djevojčica, žrtva brojnih silovanja, ostavila tek rođenu bebu”, *Dnevni avaz*, 17. decembar 2010, str. 19.

prikaz samog čina seksualnog zlostavljanja. Na naslovnici *Dnevnog avaza* objavljena je fotografija oca i djevojčice sa zatamnjanim očima, dok je u okviru teksta objavljena fotografija mjesta u kojem živi te još jedna fotografija djevojčice, licem okrenute prema zidu.

Ista fotografija ponavlja se u tekstu objavljenom u narednom broju *Dnevnog avaza*, u kojem se maloljetna osoba etiketira kao „silovana maloljetnica” i „maloljetna retardirana djevojčica”. U ime djevojčice govori njen otac, čime se ne uvažava pravo djeteta sa teškoćama u razvoju da slobodno izrazi svoje stavove o svim pitanjima koja ga se tiču, što je garantirano Konvencijom o pravima osoba sa invaliditetom. U senzacionalističkom tonu nastavlja se spekulirati o istinitosti iskaza maloljetne djevojčice: „U selu su se sada pojavile priče kojima se krivica želi svaliti na jednog retardiranog mladića.”

Navedeni tekstovi predstavljaju očit primjer višestruke diskriminacije maloljetne osobe, ženskog spola, sa intelektualnim teškoćama i potencijalne žrtve seksualnog zlostavljanja. Problematična je i činjenica da mediji nisu iskazali interes za kontinuirano izvještavanje o navedenom problemu, uz analitičko-istraživački pristup te konsultiranje stručnjaka/inja iz oblasti dječijih prava, prava osoba sa invaliditetom i ženskih ljudskih prava.

Zaključimo: novinari su dužni poznavati osnovne odredbe Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom te izvještavati u skladu s njima. Preporuka je da se umjesto o „pomoći” govori o „podršci”, izbjegava teatralnost i patetika, kao i pisanje na razini skandala. Također, medicinski pristup potrebno je zamijeniti društvenim te izvještavati o barijerama, kako fizičkim tako i mentalnim, sa kojima se osobe sa invaliditetom suočavaju u svakodnevnom životu. Pri tome je osobama o kojima izvještavamo bitno dopustiti da iznesu svoje viđenje problema. Invalidnost treba sagledati kao problem društva koje nije stvorilo jednake uvjete i mogućnosti za sve građane i građanke. Na taj bi način mediji, umjesto stereotipnog prikazivanja osoba sa invaliditetom kao zavisnih i nesposobnih za samostalan život, doprinijeli socijalnoj inkluziji ove populacije.

Odgovornost medija u suzbijanju diskriminacije u Bosni i Hercegovini

Suštinski, svako različito postupanje ili neopravdano pravljenje razlike prema određenoj osobi ili grupi, s obzirom na njihova lična svojstva, predstavlja diskriminaciju. Iako je Zakon o diskriminaciji u Bosni i Hercegovini usvojen još 2009. godine, građani i građanke nisu dovoljno osviješteni ni informirani kako prepoznati diskriminaciju te kako koristiti dostupne zaštitne mehanizme. Ujedno, javnost nije dovoljno senzibilizirana o potrebama i problemima društveno isključenih i ranjivih grupa niti upoznata sa njihovim pravima. U procesu prevladavanja diskriminacije značajno je promovirati informativnu i edukativnu ulogu medija. Društveno odgovorni, pristupačni i objektivni mediji su neophodni kako bi se unaprijedio nivo socijalne uključenosti u Bosni i Hercegovini.

Samo senzibilizirani i inkluzivni mediji mogu postati značajni društveni akteri u suzbijanju diskriminacije. Kako bi se to postiglo, potrebno je senzacionalistički pristup zamijeniti društveno odgovornim te kontinuirano promovirati ideju ljudskih prava i jednakih mogućnosti svih građanki i građana. No, taj je proces nemoguć bez adekvatne obuke medijskih djelatnika/ca o postojećim zakonskim i institucionalnim okvirima za borbu protiv diskriminacije te o pravima određenih grupa koje najčešće podliježu diskriminaciji.

Mediji mogu doprinijeti destigmatizaciji ranjivih grupa kontinuiranim istraživanjem, praćenjem i izvještavanjem o njihovim potrebama i problemima. Interesi marginaliziranih grupa najčešće ostaju nevidljivi, bez mogućnosti da utječu na donosioce odluka, kreatori javnih politika i javnost u cjelini. Potrebno je osigurati kontinuirano i dosljedno pokrivanje pitanja marginaliziranih grupa jer izolirane vijesti i kratki novinski izvještaji ne mogu pružiti uvid u stvarno stanje. Senzacionalističko, selektivno i stereotipno izvještavanje samo produbljuje predrasude i doprinosi daljnjoj diskriminaciji. O tome svjedoče tekstovi koji su u javnosti stvorili pojednostavljene i iskrivljene predodžbe o ženama kao „majkama i ljepoticama”, Romima kao „lopovima”, maloljetnicima kao „nasilnicima”, osobama

sa poteškoćama u razvoju kao „bespomoćnim jadnicima“, LGBT populaciji kao „bolesnicima“ itd.

Uz uvažavanje ljudskih prava i dostojanstva osobe ili grupe o kojoj izvještavaju, mediji su dužni izbjegavati uvredljivu terminologiju i etiketiranje. Jezik koji se koristi u medijima ima značajnu ulogu u formiranju društvenih stavova o pojedinim grupama, ali i u utvrđivanju dominantnih stereotipa. Upotreba politički korektnog jezika u medijima može doprinijeti podizanju svijesti u široj javnosti o neprihvatljivom imenovanju te o odgovarajućim terminima koje je preporučljivo koristiti. I pored postojanja svijesti o značaju upotrebe politički korektnoga govora, mediji i dalje izvještavaju o „narkomanima“, „retardiranima“, „bogaljima“, „homoseksualcima“ itd.

Uočen je i otpor prema upotrebi rodno osjetljivoga govora, što se ogleda u izbjegavanju korištenja titule, zvanja i zanimanja u ženskom gramatičkom rodu („američki državni sekretar Hillary Clinton“), kao i u upotrebi seksizama „slabiji/nježniji spol“, „bolja/ljepša polovina“, stereotipa poput „maćehinski“ itd.

Mediji nerijetko promoviraju rodne stereotipe, odnosno društveno nametnute stavove i ponašanja za koje se vjeruje da su tipični za sve muškarce ili sve žene. Tako se žene potiskuju sa naslovnica u „lake“, „ženske“ ili „porodične“ teme, pojavljuju se kao vizuelno privlačni objekti u sferi zabave ili kao bezimene ilustracije. Njihovi su glasovi utišani u rubrikama kao što su politika i ekonomija, u kojima dominiraju autoritativni i kompetentni muškarci. Neprestanim medijskim reproduciranjem rodnih stereotipa i predrasuda, ustanovljava se njihov legitimitet te se ženska inferiornost doživljava kao prirodna i samopodrazumijevajuća. Odgovorni mediji mogu pridonijeti promoviranju realne slike o sposobnostima žena i muškaraca u savremenom društvu, izbjegavajući njihovo predstavljanje na uvredljiv i degradirajući način.

Kako bismo predstavili određenu grupu na odgovarajući način, preporučljivo je kontaktirati neku od organizacija koje se bave zaštitom prava i promocijom interesa te grupe. Razvijanjem partnerskih odnosa sa stručnjacima/kinjama i aktivistima/kinjama

gradi se put do pouzdanih i valjanih informacija. Također, kad god je to moguće, potrebno je učiniti nešto da se čuje glas isključenih i utišanih, prepoznati njihova iskustva i uvažiti njihove stavove. Jedino na taj način mediji mogu djelovati u skladu sa idejom jednakih prava i mogućnosti svih građana i građanki Bosne i Hercegovine.

LITERATURA:

- Cvjetičanin, Tijana, Sali-Terzić, Sevima i Slobodanka Dekić. Strategije isključivanja: govor mržnje u BH javnosti. Sarajevo: Mediacentar, 2010.
- Čaušević, Jasmina i Sandra Zlotrg. Načini za prevladavanje diskriminacije u jeziku u obrazovanju, medijima i pravnim dokumentima. Sarajevo: Udruženje za jezik i kulturu Lingivsti, 2011.
- Dardić, Dragana i Milkica Milojević. Priručnik za izvještavanje o marginalizovanim grupama. Banja Luka: Helsinški parlament građana Banja Luka, 2010.
- “Evropska konvencija za zaštitu nacionalnih manjina.” Vijeće Evrope. http://www.coe.ba/web2/en/dokumenti/doc_download/714-okvirna-konvencija-za-zatitu-nacionalnih-manjina.html
- “Kodeks za štampu Bosne i Hercegovine.” Vijeće za štampu u Bosni i Hercegovini. http://www.vzs.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=218:kodeks-za-tampu&catid=6:kodeks-za-tampu&Itemid=9
- “Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom.” UN. http://www.mhrr.gov.ba/PDF/Konvencija_hrv.pdf
- “Konvencija o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena.” UN. http://gender.undp.ba/Upload/SC/CEDAW_za%20web.pdf
- “Konvencija UN o pravima djeteta.” UN. http://www.unicef.org/bih/ba/Konvencija_o_pravima_djeteta.pdf
- Sinanović, Alem. Društvena odgovornost medija. Tuzla: Udruženje Vesta, 2007.
- “Zakon o komunikacijama.” Službeni glasnik BiH, br. 31/03 i 75/06. <http://www.cra.ba/bih/index.php?uid=1269443180>
- “Zakon o zabrani diskriminacije Bosne i Hercegovine.” Službeni glasnik BiH, br. 59/09. <http://www.cra.ba/bih/index.php?uid=1269443180>

MEDIJSKA POLITIKA

Rad medija – stvaranje i širenje medijskih sadržaja – u velikoj mjeri se temelji na međunarodnim i domaćim propisima o zaštiti jednog od temeljnih ljudskih prava: prava slobode izražavanja, primanja i širenja informacija, ideja, mišljenja i stavova.

Sloboda izražavanja u medijima je – kao i na svim drugim područjima – ograničena zakonskim odredbama kojima se štiti ljudsko dostojanstvo i zabranjuje stvaranje i širenje sadržaja koji izazivaju, podstiču ili raspiruju nacionalnu, rasnu, vjersku mržnju ili druge oblike nejednakopravnosti i mržnje i time doprinose diskriminaciji.

Takva vrsta ograničenja propisana je i medijskim zakonodavstvom, a neki mediji i njihovi djelatnici obavezali su se slijediti takva pravila i u okviru vlastitog sistema samoregulacije (etički standardi, kodeksi, časni sudovi).

Evropsko zakonodavstvo

Jedini obavezujući propis na razini Evropske unije koji se u cijelosti bavi medijskim aktivnostima je *Direktiva o audiovizuelnim medijskim uslugama (2007/65/EC, popravljena 2010/13/EC)*, a prije nje to je bila *Direktiva o televiziji bez granica (89/552/EEC, promijenjena 1997)*.

Važeća direktiva o audiovizuelnim medijskim uslugama u članu 6 određuje da države članice Evropske unije moraju osigurati da audiovizuelni sadržaji ne podstiču netrpeljivost na osnovu rase, spola, vjere ili narodnosti, dok član 9 zabranu širi na komercijalne poruke u audiovizuelnim sadržajima, na osnovu više ličnih osobina: spola, rasnog ili etničkog porijekla, nacionalnosti, religije ili vjere, invalidnosti, starosti ili seksualne orijentacije.

U okviru Savjeta Evrope prihvaćen je niz dokumenata koji sadrže odredbe o ulozi medija na području ostvarivanja načela jednakosti i jednakopravnosti. Među njima moramo spomenuti sljedeće:

– *Evropska konvencija o prekograničnoj televiziji* (usvojena 1989. godine, promijenjena 2002), koja u članu 7 određuje da emiteri televizijskih programa prilikom širenja programskih sadržaja moraju poštovati ljudsko dostojanstvo i temeljna prava, i pritom ne smiju podsticati rasnu netrpeljivost;

– *Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina* (usvojena 1994, a važi od 1998), koja u članu 9 određuje da članice Savjeta Evrope u okviru svojih pravnih sistema pripadnicima narodnih manjina moraju osigurati pristup medijima, podsticati njihovo uvažavanje i omogućavati kulturnu raznolikost;

– *Evropska povelja o regionalnim i manjinskim jezicima* (usvojena 1992. godine), koja u članu 11 određuje da države članice Savjeta Evrope, u skladu s položajem svakog jezika, osiguraju, omoguće ili stalno podstiču osnivanje medija, odnosno stvaranje i širenje programskih sadržaja na regionalnim odnosno manjinskim jezicima;

– *Zbirka općepolitičkih preporuka Evropske komisije za borbu protiv rasizma i netrpeljivosti* (ECRI), prihvaćena 2000. godine, koja medijima priznaje aktivnu ulogu u širenju kulture strpljenja i međusobnog razumijevanja. Istovremeno, ona određuje da države članice Savjeta Evrope moraju osigurati da su usmeni, pismeni, audiovizuelni i drugi oblici izražavanja, uključujući i elektronske medije, koji podstiču mržnju, razlikovanje ili nasilje prema rasnim, nacionalnim ili vjerskim manjinama, zakonom uvršteni u krivična djela;

– *Preporuka Odbora ministara državama članicama o medijima i promociji kulture tolerancije* (R (97) 21), prihvaćena 1997. godine, navodi da mediji u borbi protiv netolerancije igraju pozitivnu ulogu, te da mogu podsticati razumijevanje među različitim etničkim, kulturnim i vjerskim zajednicama. Preporuka nabraja brojne mjere za promociju kulture tolerancije koje mogu poduzeti države članice Savjeta Evrope na području obrazovanja novinara, djelovanja novinarskih i medijskih

udruženja, prihvatanja etičkih standarda, uvođenja novih programskih sadržaja u medije i na području oglašavanja;

– *Preporuka Odbora ministara državama članicama o govoru mržnje* (R(97) 20), prihvaćena 1997. godine, koja navodi da države u okviru svojih zakona i sudske prakse moraju posebno obratiti pažnju na širenje govora mržnje; na području sprečavanja govora mržnje dokument određuje posebnu odgovornost vlade, državnih organa i službenika;

– *Preporuka Odbora ministara državama članicama o jednakosti žena i muškaraca u medijima* (R (84) 17), prihvaćena 1984. godine, koja podstiče mjere i aktivnosti vlade na području promocije jednakosti žena i muškaraca u elektronskim i štampanim medijima.

www.diskriminacija.ba

DISKRIMINACIJA
DISKRIMINACIJA